

Próba rekonstrukcji wyrobu wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych z Wolina i chronologia ich użytkowania

Author: Marek Dworaczyk

PL ISSN 0079-7138, e-ISSN: 2657-4004

DOI: <https://doi.org/10.23858/PA72.2024.3671>

<https://rcin.org.pl/dlibra/publication/279470>

Jak cytować:

Dworaczyk, M. (2024). Próba rekonstrukcji wyrobu wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych z Wolina i chronologia ich użytkowania. Przegląd Archeologiczny, 72, 187–213. <https://doi.org/10.23858/PA72.2024.3671>

MAREK DWORACZYK*

PRÓBA REKONSTRUKCJI WYROBU Wczesnośredniowiecznych NACZYŃ GLINIANYCH Z WOLINA I CHRONOLOGIA ICH UŻYTKOWANIA

AN ATTEMPT TO RECONSTRUCT THE PRODUCTION OF EARLY MEDIEVAL CERAMIC VESSELS FROM WOLIN AND CHRONOLOGY OF THEIR USE

ABSTRACT: The article contains the results of recent research on early medieval Wolin ceramics, based on the study of sources from excavations 6/1660, 6/109 and 8, located in the Old Town, where the origins of this settlement complex are found. Based on their results, an attempt was made to reconstruct how the vessels were made and the chronology of their use was determined. The chronological assessment used a qualitative-quantitative analysis method, which is based on the assumption of temporal coincidence of sets of vessels with similar or similar sets of components constituting them. The description of the collections carried out in this way made it possible to distinguish several phases of the development the ceramics of early medieval Wolin, which correspond to the latest proposal for the periodization of this category of sources in Western Pomerania. This dating was supported by the results of radiocarbon and dendrological research.

KEY WORDS: early Middle Ages, Wolin, pottery, technique, chronology

Wczesnośredniowieczna ceramika¹ z Wolina od dawna jest przedmiotem badań², służącym przede wszystkim ustaleniu chronologii kontekstów kulturowych, w jakich ją znaleziono. Jednak dopiero od lat 80. XX wieku jej opis oparty jest na jednolitych kryteriach (por. Cnotliwy, Łosiński, Wojtasik 1986), umożliwiających porównanie zbiorów wolińskich z opracowanymi w ten sam sposób zespołami naczyń pochodzących z różnych ośrodków zachodniopomorskich tej doby, a tym samym ich poprawne datowanie. Kryteria te już dawniej zostały zdefiniowane (por. Łosiński 1972, 30-35), jednak uszczegółowiono je w trakcie analizy wczesnośredniowiecznej ceramiki ze Szczecina (por. Łosiński, Rogosz 1983a, 202-203; 1985, 187 n.; 1986a, 10-12). Sprowadzają się one do trójszczeblowej klasyfikacji. Na poziomie pierwszego szczebla serie porządkowane są pod względem

¹ Termin ceramika odnosi się tu wyłącznie do naczyń glinianych.

² Dość szczegółowo historię tych badań omówił Błażej Stanisławski (2012a, 9-16). Tu zasygnalizowane zostaną jedynie ważniejsze wydarzenia z nimi związane.

* Corresponding author: **Marek Dworaczyk**, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Ośrodek Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich w Szczecinie, ul. Kuśnierska 12/12a, 70-536 Szczecin; e-mail: m.dworaczyk@iaepan.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0001-7510-2317>

Received: 19.12.2023; **Revised:** 14.05.2024; **Accepted:** 31.05.2024

This article is published in an open access under **the CC BY 4.0 license** (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Declaration of competing interest: The author declare that he has no known competing financial interests or personal relationships that could have appeared to influence the work reported in this paper.

techniki wykonania. W kolejnym, w ramach wyodrębnionych grup technicznych (GT)³, wydzielane są naczynia o podobnym kształcie, które grupowane są w większe zespoły określone jako rodziny form (RF)⁴. Ostatni, najbardziej szczegółowy poziom dotyczy systematyki brzegów pojemników, osobnej dla każdej jednostki taksonomicznej. Tak usystematyzowane kolekcje naczyń pozwalają na wykorzystanie analizy jakościowo-ilościowej, u której podstaw leży założenie, że zbiory naczyń o zbliżonych składach i odsetkach jednostek taksonomicznych są sobie współczesne (por. Łosiński, Rogosz 1983a, 202 n.; 1985, 187 n.; 1986a, 17 n.; 1986b, 51 n.). Jednak muszą być one wystarczająco liczne i zawierać minimum 50 sklasyfikowanych typologicznie ułamków, a także homogeniczne. Zniekształcenia tych zbiorów, spowodowane wtrętami ze starszych bądź młodszych nawarstwień powstałymi w wyniku działania różnych czynników⁵, mogą i w wielu przypadkach zmieniają skład tworzących je komponentów, a tym samym wpływają na ich poprawną ocenę chronologiczną. W konsekwencji może doprowadzić to do błędnego odczytania mechanizmów determinujących rozwój dawnych systemów społeczno-kulturowych reprezentowanych przez te zespoły.

Wyżej wspomniano, że pierwsza próba prezentacji wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych z Wolina, zgodna z przywołanymi kryteriami ich opisu, miała miejsce w latach 80. XX wieku. Jednak przeprowadzono ją opierając się na niepełnym, półilościowo-jakościowym wariacie ich analizy, polegającym na ustaleniu względnych proporcji pomiędzy

³ Wydzielono trzy grupy techniczne: I – naczynia ręcznie lepione, II – naczynia częściowo obtaczane na kole garncarskim, w tym: słabo formująco (odmiana a) i silnie formująco (odmiana b), III – naczynia całkowicie obtaczane na kole garncarskim (por. m.in. Łosiński, Rogosz 1983a, 202-203; 1985, 187 n.; 1986a, 10-12).

⁴ W przeciwieństwie do dawniej przyjętego terminu „rodzina typów naczyń”, określającego jednostki taksonomiczne (por. m.in. Łosiński, Rogosz 1983a, 202-203; 1985, 187 n.; 1986a, 10-12), tu stosowany jest „rodzina form naczyń”, który jest przeze mnie od dłuższego już czasu używany (por. m.in. Dworaczyk 2010, 196 n.; 2015; 2019a; 2019b; Dworaczyk, Durdyń 2018). Na temat klasyfikacji typologicznej naczyń o proveniencji wczesnośredniowiecznej por. uwagi A. Buko (1981, 128 n.).

⁵ Wpływ różnych czynników zakłócających zarówno strukturę jednostek stratygraficznych, jak i zawarte w nich depozyty kulturowe został klarownie omówiony m.in. przez G. Maetzke, T. Rysiewską, S. Tabaczyńskiego i P. Urbańczyka (1978, 7-52, zwłaszcza 21 n.).

wyróżnionymi w ramach poszczególnych zespołów jednostkami taksonomicznymi (por. Cnotliwy, Łosiński, Wojtasik 1986). Pełna jakościowo-ilościowa analiza tej kategorii źródeł uwzględniona została dopiero w kolejnych jej opracowaniach (por. Stanisławski 2012a, 17 n., tam starsza literatura; 2012b, 249 n., tam dalsza literatura). W niektórych z nich ujęto również ceramikę, głównie wczesnośredniowieczną, odkrytą w wykopach 6, ar 1660 (6/1660), 6, ar 1709 (6/1709) i 8 (ryc. 1). Pierwotnie, na podstawie części zbioru z wykopu 6, podjęto próbę ich synchronizacji z zespołami z innych partii wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego, co posłużyło ilustracji najstarszych faz rozwoju przestrzennego Wolina (Cnotliwy, Łosiński, Wojtasik 1986, 62 n.). Kolejna analiza objęła już cały zbiór wczesnośredniowiecznej ceramiki z obu arów wykopu 6 i z wykopu 8 i wraz z oceną naczyń glinianych z innych części ośrodka pozwoliła na zobrazowanie garncarstwa wolińskiego w tym okresie (Stanisławski 2012a, 23 n.; 2012b, 249 n.).

Obecne omówienie jest efektem projektu badawczego „Ujście Odry we wczesnym średniowieczu. Wolin i Lubin – edycja źródeł archeologicznych”, realizowanego w latach 2013-2019 w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN pod kierunkiem prof. dr. hab. Mariana Rębkowskiego. Jednym z jego zamierzeń była pełna prezentacja wszystkich źródeł odkrytych na obu arach wykopu 6 i w wykopie 8, zlokalizowanych na terenie Starego Miasta w Wolinie (por. m.in. Rębkowski 2019, 5 n.). Pozwoliło to na prześledzenie różnych zjawisk, do jakich doszło w ośrodku na przestrzeni prawie całego wczesnego średniowiecza (por. Wolin 1 i 2). W związku z tym zdecydowano się na ponowne przeanalizowanie ceramiki z tych kontekstów przestrzennych. Analiza ta, oparta na każdym szczeblu klasyfikacji ceramiki (por. uwagi powyżej), pozwoliła na wyróżnienie między innymi wszystkich gatunków ceramiki zarejestrowanych w tych wykopach, a przede wszystkim na stwierdzenie, że zbiór ten jest liczniejszy niż dotychczas prezentowano. Należy zaznaczyć, że trójszczeblową klasyfikację naczyń wraz z opisem niektórych cech den⁶ (np. średnic) i śladów produkcyjnych, wskazujących na sposoby wyrobu pojemników wczesnośrednio-

⁶ Typologię den naczyń wczesnośredniowiecznych oraz odcisków kół garncarskich, z uzupełnieniem M. Dworaczyka, oparto na schemacie W. Łosińskiego i R. Rogosza (1983a, 220-224).

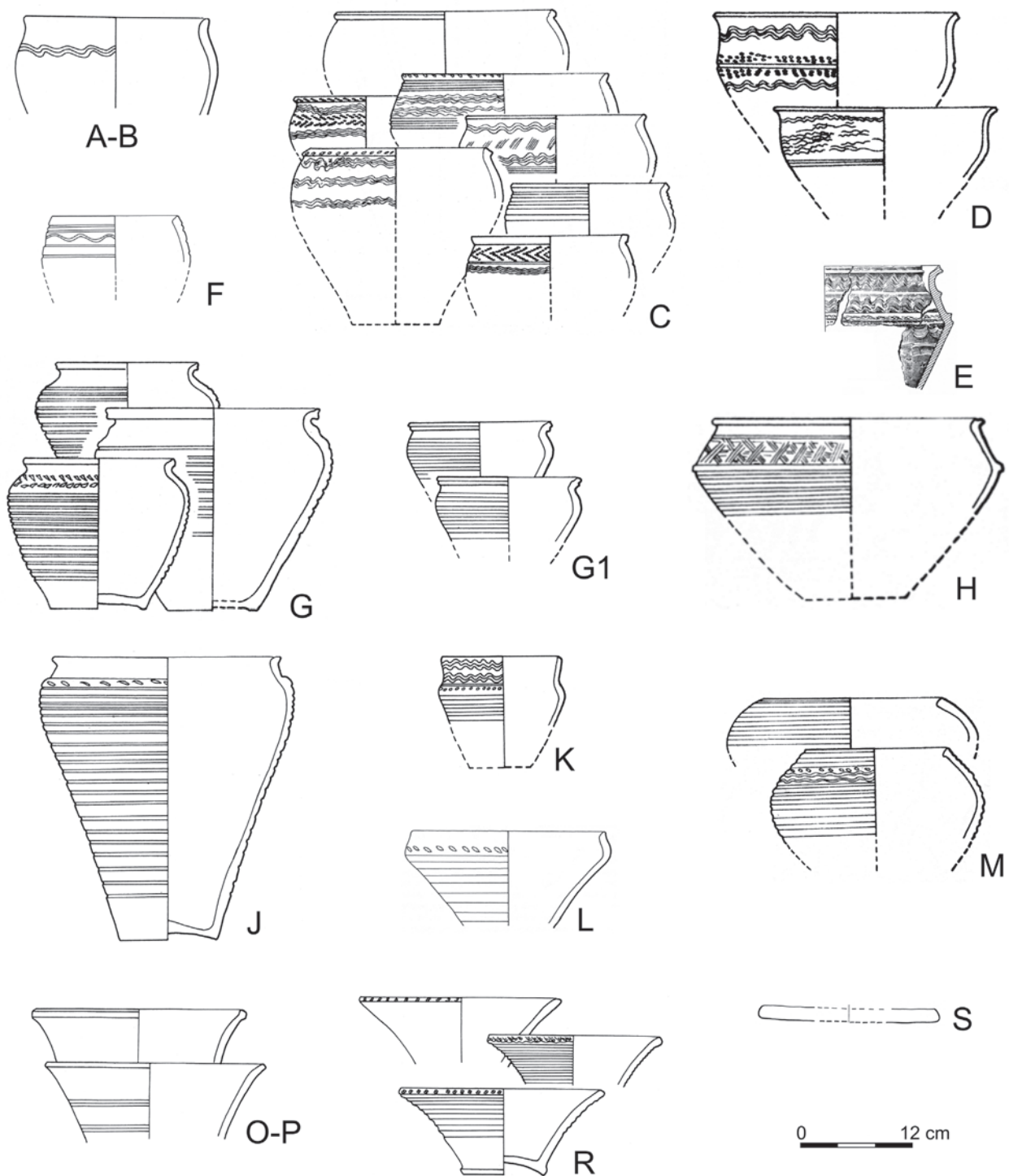
Ryc. 1. Wolin. Stare Miasto. Lokalizacja wykopów archeologicznych, za Rębkowski 2019. Rys. B. Gruszka
 Fig. 1. Wolin. The Old Town. Location of archaeological trenches, after Rębkowski 2019. Graphic B. Gruszka

wiecznych⁷, zastosowano jedynie do zbioru ceramiki z wykopu 8. Natomiast ocenę zespołów z wykopu 6/1660 i 6/1709 przeprowadzono tylko na pierwszym i drugim poziomie klasyfikacji. W wyniku tak przeprowadzonej analizy w zbiorach ceramiki z tych wykopów wyróżniono pełną listę wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych występujących na Pomorzu Zachodnim (ryc. 2), które usystematyzowano wg ty-

pologii W. Łosińskiego i R. Rogosza (1983a, 202 n.; 1985, 187 n.; 1986a, 9 n.), odpowiadającej formom znanym z terenu Meklemburgii (por. Schuldt 1956; 1964). Szczegółowy opis zbiorów naczyń z obu arów wykopu 6 i z wykopu 8, mimo ich częściowego zniekształcenia, wykazał ich ewolucyjny charakter i pozwolił na synchronizację oraz ustalenie chronologii nawarstwień⁸ odkrytych w wymienionych wykopach (Dworaczyk 2019b).

⁷ Na temat sposobów formowania naczyń słowiańskich w niektórych ośrodkach zachodniopomorskich por. M. Dworaczyk (2016, 18-19) i M. Dworaczyk, G. Durdyń (2018, 256-259). Por. na ten temat także uwagi P. Rzeźnika (1995, 28 n.).

⁸ Stosowane tu określenia „warstwa” lub „nawarstwienia” mają charakter umowny. Związane jest to z metodyką badań terenowych, sprowadzającą się do arbitralnie wyróżnianych poziomów eksploracji, które nie odzwiercie-

Ryc. 2. Typologia wczesnośredniowiecznych naczyń zachodniopomorskich. Rys. H. Bona
 Fig. 2. Typology of West Pomeranian early medieval vessels. By H. Bona

Niniejsze opracowanie jest podsumowaniem ostatnich wyników badań nad wczesnośredniowieczną ceramiką wolińską, opartych na zbiorach odkrytych

dla rzeczywistego procesu formowania się warstw kulturowych (por. Michczyński, Rębkowski 2019, 95-96).

na obu arach wykopu 6 i w wykopie 8. Na podstawie wyróżnionych cech podjęta zostanie próba rekonstrukcji wyrobu naczyń. Natomiast chronologia ich użytkowania, mimo wykazanych częściowych zniekształceń tych zespołów (por. Dworaczyk 2019b, 30-33), ukazana zostanie w ramach nowych, ostatnio

wydzielonych faz rozwoju wczesnośredniowiecznej ceramiki zachodniopomorskiej (Dworaczyk w druku)⁹. Chronologia ta wsparta zostanie najnowszymi wynikami badań radiowęglowych przeprowadzonych dla próbek pobranych z wykopu 6/1660 oraz wynikami badań dendrochronologicznych próbek pochodzących z konstrukcji drewnianych odkrytych w wykopie 6/1709 oraz w wykopie 8 (Michczyński, Rębkowski 2019). Uzyskana dzięki tym analizom ocena przedziałów czasu, w jakich mogło dojść do uformowania się nawarstwień, jest w generaliach zbieżna z datowaniem na podstawie metody jakościowo-ilościowej znalezionych w nich zespołów naczyń glinianych.

PRÓBA REKONSTRUKCJI WYROBU WCZESNOŚREDNIOWIECZNYCH NACZYŃ GLINIANYCH Z WOLINA

W wykopach 6/1660, 6/1709 i 8 znaleziono kilkadziesiąt tysięcy ułamków naczyń glinianych (225462 fragm.¹⁰), głównie wczesnośredniowiecznych (224292 fragm. – 99,5%). Bardzo liczne, dominujące zespoły tego gatunku ceramiki stwierdzono również w nawarstwieńcach kulturowych odkrytych w innych rejonach Wolina (por. m.in. Białęcka 1961, 293 n.; Stanisławski 2012a, tab. 4-11; Filipowiak, Stanisławski 2012, 65 n.; Cnotliwy 2014a, 197 n.)¹¹. Można więc zało-

⁹ Fazy te wydzielone zostały na podstawie dominacji naczyń wykonanych w różnych technikach, a o momentach ich wprowadzenia, poza fazą I, decydowało zrównanie się rozkładu liczbowego między jakościowo nowymi a starszymi komponentami zbiorów: faza I – naczynia całkowicie ręcznie lepiące bez użycia koła garncarskiego, faza II – naczynia częściowo obtaczane na kole garncarskim, faza III – naczynia całkowicie obtaczane na kole garncarskim. Natomiast wyodrębnieniu w ich ramach podfaz sprzyjało pojawienie się w zespołach nowych i zanik starych składników, bądź wzrost lub zmniejszenie się frekwencji któregoś z nich.

¹⁰ Liczba ta, w stosunku do całego zbioru liczącego 225503 fragmenty, została pomniejszona o ułamki naczyń pradziejowych (41 fragmentów), które zostały pominięte w poniższej analizie.

¹¹ W opracowaniu dotyczącym wstępnych wyników badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 1961-1969 na Srebrnym Wzgórzu w Wolinie znajdują się jedynie ogólne informacje na temat liczby ułamków naczyń znalezionych w nawarstwieńcach zarejestrowanych w poszczególnych wykopach (por. Wojtasik 1999, 321 n.). Na tej podstawie można jedynie domniemywać, że gros znalezionych tam zespołów ceramiki to naczynia wczesnośrednio-

żyć, mimo braku jednoznacznych pozostałości pracowni garncarskich, że większość z nich była wytworem lokalnego garncarstwa. Poza tym na miejscową wytwórczość wskazują częściowo, silnie formująco obtaczane naczynia RF F, które zwane są także typem Wolin (por. Łosiński 1972, 44-46). Słusznie się przypuszcza, że Wolin był jednym z nadmorskich centrów ich wyrobu (por. m.in. Łosiński, Rogosz 1983b, 280). W starszych fazach wczesnego średniowiecza, zwłaszcza w 2. połowie IX i w X wieku, były one jednym z podstawowych składników zastaw stołowych i kuchennych mieszkańców. Pośrednim dowodem sugerującym funkcjonowanie i ciągłość miejscowego rzemiosła garncarskiego może być również wykorzystanie niektórych jego IX- i X-wiecznych elementów w stylistyce naczyń całkowicie obtaczanych. Wyraża się to zwłaszcza zarówno w naśladownictwie poszczególnych typów naczyń RF C i D, jak i w ukształtowaniu ich brzegów, których dość wierne analogie odnajdujemy głównie w garnkach RF G (por. Łosiński, Rogosz 1983b, 281, ryc. 174-175; 178-179; 183-184). Wydaje się także, że tę gałąź wytwórczości poświadczają znaleziska den z identycznymi znakami garncarskimi (por. m.in. Kołos-Szafrańska 1953, 180 n.; 1962, 443 n.; Hołubowicz 1965, 53 n.; Lepówna 1968, 129 n.; Buko 1981, 121 n.; 1982, 79 n.; 1990, 141 n.; Hensel 1987, 357 n.). Wreszcie ważnym argumentem przemawiającym za istnieniem we wczesnośredniowiecznym Wolinie pracowni garncarskich jest pozycja gospodarcza tego ośrodka, w którym zapewne nie mogło zabraknąć reprezentantów tej dziedziny aktywności zawodowej, zaspokajającej jedną z podstawowych potrzeb jego mieszkańców. Stąd wydaje się, że brak jednoznacznych śladów funkcjonowania tego typu warsztatów jest jedynie efektem niewielkiej, w stosunku do obszaru ośrodka wczesnośredniowiecznego, powierzchni objętej badaniami wykopaliskowymi.

Opierając się na bardzo licznej serii naczyń wczesnośredniowiecznych pozyskanych w trzech analizowanych wykopach oraz na przeprowadzonej synchronizacji nawarstwień, można podjąć próbę przedstawienia rozwoju wczesnośredniowiecznego garncarstwa wolińskiego (por. Dworaczyk 2019b, 30 n.). Ocena ta wskazała na dwa podstawowe okresy tego procesu. W pierwszym (fazy IIC-IIF rozwoju wczesnośredniowiecznej ceramiki zachodniopomorskiej (WCZ), datowanym od końca 1. ćwierci IX do

wieczne, których liczba szacowana jest na około 200 000 (informacja uzyskana od pana dr. Wojciecha Filipowiaka).

2. połowy X w., dominowały naczynia częściowo obtaczane. Przy czym wyróżnić w nim można dwa podokresy: starszy (fazy IIC i IID WCZ), z przewagą naczyń rodziny form C, oraz młodszy (fazy IIE i IIF WCZ), w którym podstawowymi składnikami zespołów były garnki rodziny form D i F oraz w dość dużym odsetku pojawiły się naczynia całkowicie obtaczane na kole garncarskim. W kolejnym okresie (faza III WCZ), datowanym od końca X do około połowy XII stulecia, te ostatnie wyroby stały się dominującymi. Jednak jeszcze do około połowy XI wieku (faza IIIA WCZ) pojemniki grupy technicznej II były dość znaczącym elementem inwentarzy domowych, a dopiero później prawie zaprzestano ich wytwarzania i użytkowania (faza IIIB i IIIC WCZ). Podział ten w generaliach odpowiada dawniej zaproponowanej chronologii rozwoju tej gałęzi wytwórczości w Wolinie (por. Stanisławski 2012a, 101-108; Dworaczyk 2019b, 30 n.), a także jest zbliżony z tendencjami jej rozwoju zaobserwowanymi w innych, lepiej rozpoznanych wczesnośredniowiecznych ośrodkach zachodniopomorskich (por. Dworaczyk w druku), w tym między innymi w Szczecinie (por. m.in. Łosiński, Rogosz 1986b, 51 n.; Dworaczyk 2011a, 237 n.), Białogardzie (por. Cnotliwy 1986, 146 n.), Kołobrzegu (por. Łosiński 1972, 49 n.; Rębkowski 2007, 210 n.) i Stargardzie (por. Rogosz 1986, 127 n.).

Na obecnym etapie badań nie jest możliwa pełna rekonstrukcja procesu garncarskiego¹². Na podsta-

¹² Nie pozwala na to właściwie brak analiz fizykochemicznych złóż glin znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie Wolina oraz ułamków naczyń glinianych. Analizy te pozwoliłyby na poznanie składu surowca wykorzystanego do wyrobu naczyń, a tym samym miejsc jego pozyskiwania (por. m.in. Stoksik 2007, 28-33; Dworaczyk 2007, 91) i sposobów wstępnej obróbki (por. m.in. Buko 1990, 90 n.). Badania takie przeprowadzono jedynie dla 21 ułamków części przybrzeżnych naczyń częściowo obtaczanych rodzin form D, C i F, w tym dwóch znalezionych w trakcie starszych badań przeprowadzonych na Srebrnym Wzgórzu, oraz jednego ułamka ceramiki typu Tating, pochodzących z najstarszych etapów rozwoju ośrodka (por. Brorsson, Stanisławski 1999, 283 n.; Stanisławski 2012a, 116, tab. 3). Jest to oczywiście, przy skali znalezisk (tylko dla wykopów: 6/1660, 6/1709 i 8, minimalną liczbę naczyń słowiańskich oszacowano na 40824), próbka niewystarczająca dla oceny technologii wyrobu tego gatunku ceramiki. Dla tego typu rozważań, poza doboorem odpowiedniej do liczby naczyń próbki, koniecznym zabiegiem byłoby poddanie badaniom fizyko-chemicznym nie tylko górnych partii naczyń, ale także ich części przydennych. Należy także zaznaczyć, że względu na małą wartość oceny ma-

wie zaobserwowanych na poszczególnych ułamkach śladów produkcyjnych¹³, można jedynie podjąć próbę odtworzenia sposobów lepienia naczyń. Prawie wszystkie, poza talerzami¹⁴, wykonano na dwóch rodzajach kół garncarskich, tj. z osią ruchomą i osią nieruchomą¹⁵. Na te pierwsze wskazują mniej lub bardziej wklęsłe czworokątne (152 egz. – 50,3%)¹⁶, półowalne (75 egz. – 24,9%)¹⁷ odciski oraz wklęsły ślad w postaci krzyża, odnotowany na dnie typu I:b:1 (0,3%), znalezionym w zbiorze z 2. połowy X wieku¹⁸,

kroskopowej, że dla zbiorów naczyń z wykopów 6 i 8 nie przeprowadzono analizy składu i granulacji domieszki mas garncarskich, z jakich wykonano naczynia.

¹³ Oceny takiej dokonano jedynie dla zbioru części przybrzeżnych i przydennych, z reguły umożliwiających przyporządkowanie typologiczne, pochodzących z wykopu 8 – 6353 fragm., w tym górne partie – 4693 fragm., dolne partie – 1660 fragm., co stanowi 12,1% ogółu rodzaju tych ułamków wyróżnionych w analizowanym zespole (łącznie 52339 fragm.) (por. Dworaczyk 2019b, 5 n., tab. 5-10, 14-61). Dodać jednak należy, że obserwację odcisków osi kół garncarskich i znaków na dnach przeprowadzono dla wszystkich den znalezionych w przedmiotowych wykopach (łącznie 11784 fragm.). Na stwierdzenie takich pozostałości bądź ich brak pozwoliły 1372 ułamki (11,6% zespołu den) (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, tab. 14-62).

¹⁴ Zapewne w ramach działalności przydomowej mogły zostać wykonane ręcznie lepione talerze (RF S – 7 egz.) oraz część pokryw (RF N), na których nie zaobserwowano śladów obtaczania.

¹⁵ Na temat konstrukcji kół garncarskich wykorzystywanych przez wczesnośredniowiecznych garncarzy oraz śladów wskazujących na ich budowę por. m.in. Hołubowicz 1950, 70 n.; 1965, 53 n.; Lepówna 1968, 83 n.; Buko 1990, 105 n.; Rzeźnik 1995, 28-30.

¹⁶ Tego rodzaju odciski reprezentowane są przez typy 1:a:1 – 77 egz. i 1:b:1 – 75 egz., i wskazują, że oś koła, na trwale osadzona w tarczy koła, nieznacznie wystawała ponad jego powierzchnię.

¹⁷ Są to odciski typów 1:a:2 – 54 egz. i 1:b:2 – 17 egz. Do grupy tej zaliczono również półowalne zagłębienia w dnach (typy: 1:a:3 – 1 egz., 1:a:4 – 1 egz., 1:a:5 – 2 egz.), na których odnotowano także niewielkie, wypukłe guzki, będące najpewniej świadectwami naprawy tarczy koła (dna płaskie i lekko wklęsłe – 2 egz.), odkryte w nawarstwieniach z 2. poł. X w. i z ok. poł. XI w., lub nakładki (dno wklęsłe z pierścieniem przydennym typu I:c:2, znalezione w poziomach datowanych ogólnie na średniowiecze i okres nowożytny). Jeden z takich odcisków znajduje się na dnie nieokreślonym typologicznie, wyróżnionym w zbiorze ceramiki z końca X do ok. poł. XI stulecia. Na temat śladów napraw tarcz kół lub nakładek por. m.in. Buko 1990, 110 n.; Rzeźnik 1995, 30.

¹⁸ Ślad ten wskazuje, że wierzchołek osi koła ukształtowany był krzyżowo.

a także odciski wypukłe typu 3:a (61 egz. – 20,2%)¹⁹ i typu 3:b (13 egz. – 4,3%) (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, 30 n., tab. 14-61). Trzy pierwsze grupy odcisków znajdują się w większości na dnach nieokreślonych typologicznie (105 egz. – 46,1%), pozostałe głównie na dnach płaskich i lekko wklęsłych (odmiana a i b:1 – 97 egz. (42,5%), a także na dnach wklęsłych, z pierścieniem przydennym i na stopce (odmiany b:2, c i typ IV – 26 egz. (11,4%). Zarówno odciski czworokątne²⁰, jak i półowalne²¹ oraz krzyżowy odnotowano przede wszystkim w najstarszych okresach zasiedlenia ośrodka do 2. połowy X wieku, w kolejnych ich frekwencja uległa wyraźnemu zmniejszeniu (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, 30 n., tab. 14-61).

Inny typ znaków reprezentują wypukłe, z reguły owalne (typ 3:a: 61 egz. – 20,2%), a także niewielkie, odwrotnie stożkowate (typ 3:b: 13 egz. – 4,3%) odciski umieszczone w centralnej partii den. Te pierwsze wskazują, że osie umieszczone były nieco poniżej tarczy kół, drugie zaś, że w osi znajdowało się nieznaczne zagłębienie. Odciski typu 3:a znajdują się na dnach: wklęsłych i z pierścieniami przydennymi (17 egz. – 27,9%), płaskich i lekko wklęsłych (11 egz. – 18,0%) i nieokreślonych typologicznie (33 egz. – 54,1%). Odnotowano je w dość zbliżonym od-

¹⁹ Do grupy odcisków typu 3:a zaliczono również odcisk, na którym znajdują się dwa niewielkie, wypukłe guzki (typ 3:a:1), być może będące świadectwem naprawy?, który zaobserwowano na dnie typu I:a znalezionym w nawarstwieniach z końca IX do ok. połowy X wieku.

²⁰ Na ogólną liczbę tych odcisków (152 egz.), ich rozkład w wyróżnionych fazach rozwoju ceramiki wygląda następująco: od końca 1. ćw. IX do 2. poł. X w. – 118 egz. (77,6%), zwłaszcza dna odmian: a i b:1 – 58 egz. (49,1%), a także b:2 i c – 11 egz. (9,4%) oraz nieokreślone – 49 egz. (41,5%); od końca X do ok. poł. XI w. – 13 egz. (8,6%), w tym dna płaskie i lekko wklęsłe (3 egz.), z pierścieniem przydennym (2 egz.) i nieokreślone (8 egz.); od ok. poł. XI do ok. poł. XII w. – 15 egz. (9,9%), w tym dna płaskie i lekko wklęsłe (3 egz.), typu I:c:2 (5 egz.), nieokreślone (7 egz.); nawarstwienia przemieszane – 6 egz. (3,9%), w tym: dna I:b:1 (1 egz.), I:c:1 (1 egz.), IV (1 egz.), nieokreślone (3 egz.).

²¹ Ten typ znaków zaobserwowany został na 75 dnach, w tym: koniec 1. ćw. IX do 2. poł. X w. – 51 egz. (68,0%): dna odmian a, b:1 (25 egz.) i nieokreślone (26 egz.); koniec X do ok. poł. XI w. – 7 egz. (9,3%): dna odmian a, b:1 (3 egz.) i nieokreślone (4 egz.); od ok. poł. XI do ok. poł. XII w. – 10 egz. (13,4%): dna odmian a, b:1 (3 egz.), typu I:c:2 (5 egz.), nieokreślone (2 egz.); nawarstwienia przemieszane – 7 egz. (9,3%): dna odmian a, b:1 (1 egz.), typu I:c:2 (1 egz.), nieokreślone (5 egz.) (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, 30 n., tab. 14-61).

setku prawie przez cały analizowany okres²². Jedynie w okresie od przełomu X/XI do około połowy XI wieku na jednym dnie typu I:b:1 zarejestrowano taki ślad (1,7%). Natomiast odciski typu 3:b zaobserwowano wyłącznie na dnach typu I:c:2 (6 egz.) i nieokreślonych typologicznie (7 egz.), pochodzących z nawarstwień związanych dopiero z młodszymi etapami zagospodarowania ośrodka (X/XI do ok. poł. XII w.) – 7 egz. oraz z warstw przemieszanych (6 egz.).

Zaprezentowane typy odcisków osi, a zwłaszcza rozkład czworokątnych i półowalnych, które zaobserwowano głównie na dnach z najstarszego okresu rozwoju Wolina (od końca 1. ćw. IX do 2. poł. X w.) (odpowiednio 77,6% i 68,0%), jest zbliżony z występowaniem naczyń częściowo obtaczanych na kole garncarskim, charakterystycznych dla tego czasu (por. Dworaczyk 2019, 30 n., tab. 5-7)²³. Korelacja ta pozwala zakładać, że do wyrobu tych naczyń używano właśnie kół garncarskich z osiami ruchomymi, na co już dawniej zwrócono uwagę (por. m.in. Łosiński 1972, 36; Łosiński, Rogosz 1983a, 224). Jednak odciski zarówno typu 1, jak i typu 3:a zaobserwowano także na dnach wklęsłych i z pierścieniami przydennymi, pochodzących z najstarszego okresu. Są one świadectwem stosowania już wówczas nakładek na tarczy kół, utożsamianych zazwyczaj z techniką całkowitego obtaczania (por. m.in. Lepówna 1968, 90 n.; Łosiński, Rogosz 1983a, 224; Rzeźnik 1995, 30). Wniosek ten wspierają wyniki analizy typologicznej części przybrzeżnych naczyń. Wynika z niej, że w początkowych etapach sukcesywnie wzrastało zapotrzebowanie na naczynia grupy technicznej III, które od końca X w. stały się dominującymi wyrobami garncarskimi (por. Dworaczyk 2019b, 30 n., tab.

²² W najstarszym okresie do 2. poł. X w. odciski te odnotowano na 21 dnach (35,0%), odmian a, b:1 – 7 egz. i c – 6 egz., oraz nieokreślonych typologicznie – 8 egz. W młodszym okresie, od przełomu X/XI do ok. poł. XII w., takie ślady zaobserwowano na 17 dnach (28,3%), typu I:b:1 – 1 egz., odmian b:2 i c – 8 egz., oraz nieokreślonych – 8 egz. Pozostałe 21 den (35,0%) z takimi odciskami odkryto w warstwach przemieszanych, w tym dna typów: II:b:1 – 1 egz., I:c:2 – 3 egz. oraz nieokreślone – 17 egz. (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, 30 n., tab. 14-61).

²³ W tym czasie, tj. od końca 1. ćw. IX do 2. poł. X w., ich odsetek wynosił 76,6% wszystkich użytkowanych naczyń. Jednak jeszcze do ok. poł. XI w. stanowiły dość znaczny składnik zbiorów (17,9%). W późniejszym okresie prawie zanikły.

5-7)²⁴. Wyroby te w większości wykonano na kołach garncarskich z osiami nieruchomymi, zaopatrzonymi w nakładki. Gros spodnich powierzchni den znalezionych w przedmiotowych wykopach jest wklęsła i zaopatrzona w pierścienie przydenne, a także w stopki (58,0%)²⁵. Mimo braku na nich, poza kilkunastoma odciskami osi kół opisanymi powyżej, charakterystycznych dla kół garncarskich z osiami nieruchomymi śladów jej ścienionego zakończenia (por. m.in. Hołubowicz 1965, 56-57; Lepówna 1968, 90 n.) lub napraw (por. Buko 1981, 98; 1982, 91), sposób wykonania tych den jednoznacznie wskazuje na wykorzystanie nakładek, które mogły być jedną z przyczyn ich zatarcia²⁶. Dna tych odmian odnotowano już w najstarszym okresie i to w dość wysokim odsetku (od końca 1. do pocz. 4. ćw. IX w. – 22,5%, koniec IX – 1. poł. X w. – 29,7%) (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, 30 n., tab. 8-10), znacznie przewyższającym

²⁴ Odsetek naczyń grupy technicznej III (2473 egz.) w okresie od końca 1. ćw. IX do 2. poł. X w. wynosił 23,1% ogółu ceramiki wczesnośredniowiecznej. Jednak dynamikę wzrostu ich frekwencji w najstarszym etapie rozwoju Wolina można zaobserwować w mniejszych przedziałach czasu: koniec 1.-pocz. 4. ćw. IX w. – 78 egz. (3,4%), koniec IX-poł. X w. – 780 egz. (18,0%), 2. poł. X w. – 1615 egz. (39,9%).

²⁵ Na ogólną liczbę 11784 partii przydennych znalezionych w analizowanych wykopach, typologicznie określono 8778 (74,5%), z czego dna wklęsłe (odmiana b:2), z pierścieniami przydennymi (odmiana c) oraz na stopkach (typ IV – 2 egz. wyróżnione w warstwach przemieszanych) stanowią 58,0% (5091 egz.), a dna płaskie i lekko wklęsłe (odmiany a i b:1) 42,0% (3687 egz.) (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, 30 n., tab. 8-10). Proporcje te rozkładają się zupełnie inaczej w poszczególnych okresach. W okresie od końca 1. ćw. IX do 2. poł. X w.: dna odmian a i b:1 – 1849 egz. (66,5%), dna odmian b:2 i c – 933 egz. (33,5%), w tym: koniec 1. ćw. do pocz. 4. ćw. IX w.: dna odmian a i b:1 – 406 egz. (77,5%), dna odmian b:2 i c – 118 egz. (22,5%); koniec IX – 1. poł. X w.: dna odmian a i b:1 – 773 egz. (70,3%), dna odmian b:2 i c – 327 egz. (29,7%); 2. poł. X w.: dna odmian a i b:1 – 670 egz. (57,9%), dna odmian b:2 i c – 488 egz. (42,1%). W okresie od końca X do ok. poł. XI w.: dna odmian a i b:1 – 441 egz. (35,2%), dna odmian b:2 i c – 812 egz. (64,8%). W okresie od ok. poł. XI do ok. poł. XII w.: dna odmian a i b:1 – 566 egz. (24,4%), dna odmian b:2 i c – 1755 egz. (75,6%).

²⁶ Przyczyn zatarcia szczegółów połączeń nieruchomych osi z tarczami kół może być wiele. Mogły one ulec niwelacji w trakcie użytkowania naczyń lub w wyniku działania czynników podepozycyjnych, jednak najbardziej prawdopodobne jest, że zniszczone zostały właśnie przez stosowane nakładki (por. na ten temat m.in. Rzeźnik 1995, 30).

frekwencję naczyń całkowicie obtaczanych w tych okresach (odpowiednio 3,4% i 18,0%), co może wskazywać, że na kołach z osiami nieruchomymi mogła zostać wykonana część pojemników grupy technicznej II, w tym zwłaszcza silnie formująco obtaczanych RF C, F i E²⁷. Przypuszczenie to wymaga jednak dalszych, pogłębionych studiów bazujących na licznych zespołach naczyń pochodzących z wczesnośredniowiecznych stanowisk wielowarstwowych. Niemniej dzisiaj, na podstawie zilustrowanych źródeł, można wysunąć hipotezę, że w garncarstwie wolińskim już od najstarszych etapów rozwoju tego ośrodka do wyrobu naczyń używano najpewniej różnych typów kół. Wydaje się też, że zasada ta, przynajmniej w części, utrzymała się również w dobie upowszechnienia się techniki całkowitego obtaczania²⁸.

Naczynia, przed przystąpieniem do ich formowania na kołach garncarskich, zabezpieczano przed nadmiernym przywarciem do ich tarcz albo nakładek stosując różnego rodzaju podsypki. Pozostałości takich zabiegów, na podstawie oceny makroskopowej, zarejestrowano na 935 dnach (60,6%) (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, tab. 14-61)²⁹. Podstawowym materiałem stosowanym do tego typu zabiegów był popiół, który stwierdzono na 504 ułamkach (53,9%). Znacznie rzadziej stosowano piasek (194 egz. – 20,7%) oraz kombinacje różnych surowców (227 egz. – 24,4%). Pojedynczo jedynie na dnach odnotowano żwir, tłuczeń i otręby? (trociny?, siano?, słoma?)³⁰. Poszczególne rodzaje podsypki wykorzystywano właściwie równomiernie w poszczególnych okresach. Nie zaobserwowano również zależności pomiędzy typami den a rodzajem stosowanej podsypki.

Najpewniej większość den łączono ze ściankami wyciągając do góry ścienioną krawędź³¹, uformowa-

²⁷ Do takiego wniosku doprowadziła również analiza wczesnośredniowiecznej ceramiki ze Szczecina z tego okresu, tam jednak na kołach z osiami nieruchomymi mogły zostać wykonane przede wszystkim silnie formująco obtaczane naczynia rodziny form C (materiały znane z autopsji, niepublikowane).

²⁸ Na temat konstrukcji kół garncarskich i chronologii ich zmian por. uwagi A. Buko 1990, 105-110, tam dalsza lit.

²⁹ Odsetek ten dotyczy jedynie ułamków, które pozwoliły na stwierdzenie takich zabiegów, tj. 1544 fragmentów, co stanowi 93,0% ogółu den z wykopu 8 (1660 egz.).

³⁰ Ułamek dna z takimi śladami wyróżniono w warstwach przemieszanych.

³¹ Na obserwację śladów łączenia den ze ściankami pozwoliły 1263 ułamki (76,1% ogółu den z wykopu 8),

nego na tarczy koła, a częściej na nakładce, placka gliny, do którego z reguły od strony wewnętrznej (182 egz. – 90,1%) doklejało się pierwszy wałek gliny. W kilkunastu przypadkach wałek ten dolepiany był w inny sposób: z góry (12 egz. – 5,9%) i od zewnątrz (1 egz. – 4,0%) (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, tab. 14-61). Jedynie na 18 częściach przydennych odnotowano ślady dookólnych bruzd³², znajdujących się na spodniej stronie dna, biegnących wzdłuż pierścienia przydennego. Ślady te wskazują, że przed zlepianiem podstawy naczynia do nakładki, najpierw nałożono wzdłuż jej krawędzi wałek, który następnie posłużył do przymocowania do niej dna (por. Rzeźnik 1995, 31-38). Wydaje się, że w ten sposób mogły zostać uformowane wszystkie dna z pierścieniami przydennymi, a mała liczba takich śladów może wskazywać na staranne wykonanie łączy pomiędzy dnem a dookólnym wałkiem. Dna odmiany c stanowią 41,0% (3599 egz.) wszystkich określonych den. Zatem byłyby to jeden z głównych sposobów formowania dolnych partii naczyń, zwłaszcza całkowicie obtaczanych, jaki stosowano w garncearstwie wolińskim³³.

Ścianki naczyń, lepionych techniką ugniatania z taśm gliny o szerokościach od około 0,5 do około 3,0 cm, głównie 1,0 – 1,5 cm³⁴, nakładanych spiralnie lub pierścieniowo bądź też techniką krokowoślizgową³⁵, formowano na trzy sposoby. Dolne partie

z czego na 202 (16,0%) dostrzeżono pozostałości takich zabiegów (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, tab. 14-61).

³² Bruzdy takie znajdują się na dnach typów: I:c:1 – 5 egz., I:c:2 – 9 egz., II:c:1 – 1 egz., nieokreślone – 3 egz.

³³ Wskazywać na to może rozkład den odmiany c w poszczególnych okresach: koniec 1. ćw. IX do 2. poł. X w. – 693 egz. (24,9%); koniec X – ok. poł. XI w. – 524 egz. (41,8%); ok. poł. XI do ok. poł. XII w. – 1240 egz. (53,4%). Pozostałe dna tej odmiany znaleziono w warstwach przemieszanych (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, 30 n., tab. 14-61).

³⁴ Ślady ugniatania oraz słabo zagładzonych wałków gliny, znajdujące się na wewnętrznych częściach ścianek, zanotowano na 974 ułamkach (15,3% ogółu den i brzegów z wykopu 8 – 6353 egz.), w tym: dolne partie naczyń (281 egz.), górne partie naczyń rodzin form (693 egz.): A-B – 6 egz., C – 51 egz., D – 328 egz., E – 44 egz., F – 83 egz., G – 121 egz., H – 2 egz., J – 37 egz., L – 1 egz., M – 5 egz., P – 9 egz., R – 2 egz., S – 1 egz., a także na trzech pokrywach (RF N) (por. Dworaczyk 2019b, 5 n., tab. 14-61).

³⁵ Wskazują na to ślady poziomych bruzd, a także pozostałości niewielkich rozmiarów poziomych dołczków, zwanych też „łezkami”, zaobserwowanych na ściankach wewnętrznych części przydennych (31 egz.) oraz części przybrzeżnych (374 egz.) naczyń RF: A-B – 1 egz., C – 18

pojemników spajano z wałków dolepianych od wewnątrz (36 egz. – 56,3%), z góry (21 egz. – 32,8%) i od zewnątrz (7 egz. – 10,9%)³⁶. W podobny sposób uformowane zostały górne części naczyń³⁷: wałki gliny nakładane od wewnątrz – 42 egz. (46,2%)³⁸, z góry – 42 egz. (46,2%)³⁹ i od zewnątrz – 7 egz. (7,6%)⁴⁰.

Wykonane w ten sposób naczynia, po uprzednim naniesieniu ornamentu, oddzielano od tarcz kół garncearskich za pomocą zwłaszcza podważania (274 egz. – 54,5%) oraz odcinania (217 egz. – 43,1), a także podważania i odcinania (12 egz. – 2,4%)⁴¹. Gotowe wyroby następnie suszono i ogrzewano przy piecach bądź ogniskach, dzięki czemu pozbywano się nadmiaru wody zgromadzonej w masie ceramicznej, która mogła powodować deformację naczyń podczas wypału właściwego⁴². Ten zaś odbywał się najpewniej w specjalnie przygotowanych ogniskach, na co może wskazywać różna barwa zarejestrowanych ułamków, od ciemnych poprzez szare aż do pomarańczowych i czerwonych⁴³.

egz., D – 74 egz., E – 11 egz., F – 41 egz., G – 136 egz., H – 4 egz., J – 80 egz., L – 5 egz., M – 2 egz., P – 1 egz., R – 1 egz. (por. Dworaczyk 2019b, 5 n., tab. 14-61). Por. na ten temat uwagi P. Rzeźnika 1995, 44-60).

³⁶ Ślady takie zaobserwowano na 64 ułamkach części przydennych, co stanowi 4,6% ułamków pozwalających na taką analizę (1379 egz., tj. 83,1% ogółu zbioru den i części przydennych z wykopu 8) (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, tab. 14-61).

³⁷ Ze zbioru liczącego 4693 ułamki górnych partii naczyń, jedynie w przełamach 91 z nich zaobserwowano ślady zlepiania z wałków (1,9%) (por. Dworaczyk 2019b, 5 n.).

³⁸ Ślady zlepiania od wewnątrz zaobserwowano na naczyniach RF: C – 2 egz., D – 9 egz., F – 4 egz., G – 17 egz., H – 4 egz., J – 3 egz., L – 1 egz., M – 2 egz. (por. Dworaczyk 2019b, 5 n.).

³⁹ Ślady zlepiania z góry wyróżniono w przełamach ścianek naczyń RF: A-B – 1 egz., C – 2 egz., D – 16 egz., E – 2 egz., F – 6 egz., G – 12 egz., H – 2 egz., L – 1 egz. (por. Dworaczyk 2019b, 5 n.).

⁴⁰ Ślady formowania z wałków nakładanych od wewnątrz znajdują się w przełamach naczyń RF: D – 2 egz., G – 3 egz., J – 2 egz. (por. Dworaczyk 2019b, 5 n.).

⁴¹ Na zarejestrowanie takich śladów pozwoliło 1487 ułamków den (89,6%), a stwierdzono je na 503 fragm. (33,8%) (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, tab. 14-61).

⁴² Na temat procesu wypału naczyń wczesnośredniowiecznych por. m.in. uwagi A. Buko 1990, 149-156.

⁴³ Różna barwa ułamków wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych wskazuje, że wypalano je w niestabilnej atmosferze wynikającej z różnego dopływu powietrza, zapewne bez świadomego sterowania tym procesem. Do dzisiaj na terenie wczesnośredniowiecznego kompleksu

Garnkarze wolińscy wykonywali przede wszystkim różnego rodzaju garnki, stanowiące około 98,0% wyrobów⁴⁴, głównie o średnich pojemnościach (648 egz. – 78,2%)⁴⁵, które dominowały przez całe wczesne średniowiecze. Dużo mniej odnotowano pojemników o pojemnościach: małych (110 egz. – 13,3%), dużych (66 egz. – 7,9%) i bardzo dużych (5 egz. – 0,6%). Naczynia te zaopatrzone zostały prawie wyłącznie w dna niewyodrębnione (8290 egz. – 94,4%), a dużo rzadziej w ich odmiany wyodrębnione (111 egz. – 4,3%), z pierścieniami przykrawędnymi (119 egz. – 1,3%)⁴⁶ i w stopki (2 egz. – 0,1%) (por. tab. 14-61)⁴⁷. Na części z nich znajdują się znaki garncarskie (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, tab. 62), których funkcja,

wolińskiego nie znaleziono pieców do ich wypału. Można więc przypuszczać, że zdecydowana większość z tych naczyń wypalona została w ogniskach.

⁴⁴ W tych szacunkach pominięte zostały talerze (RF S), które zapewne są efektem działalności przydomowej, oraz naczynia typu Tornow, będące z pewnością wyrobami obcych garncarzy. Nie jest wykluczone, że część innych naczyń mogła zostać wykonana również poza Woliną i dostać się tu jako pojemniki na różnego rodzaju towary lub jako wyroby przeznaczone na zbyt. Niestety nie jest możliwe ich pewne wyróżnienie. Stąd też, poza wspomnianymi typami, pozostały zbiór naczyń traktowany jest jako miejscowy. Takie podejście z pewnością nie jest obciążone dużym błędem.

⁴⁵ Pojemność naczyń oszacowano na podstawie średnic ich wylewów (por. Dworaczyk 2019b, 5 n.). Ze zbioru liczącego 4421 określonych typologicznie brzegów (94,2% ogółu brzegów z wykopu 8 – 4693 egz.), średnice ich wylewów ustalono dla 841 ułamków (19,0%), z czego 829 to garnki (98,6%). Pozostałe to misy (RF P i R) – 8 egz. (0,9%), pokrywy (RF N) – 3 egz. (0,4%) i talerze (RF S) – 1 egz. (0,1%).

⁴⁶ Nie jest wykluczone, że większość den tego typu związana jest z misami, głównie całkowicie obtaczanymi (RF R) (por. na ten temat Dworaczyk 2011b, 350). Wniosek ten oparty jest na analizie wczesnośredniowiecznej ceramiki ze Szczecina (materiały znane z autopsji, niepublikowane). Na taki związek tych den wskazują także zachowane całe profile naczyń RF R (por. Leciejewicz *et al.* 1972, tabl. IXb; Wzgórze Zamkowe 1983, ryc.: 64:7, 127:16, 132:10, 199).

⁴⁷ Tak ukształtowane dna są najpewniej efektem wpływu form naczyń siwych i importowanych z zachodniej i północnej Europy. Dna na stopkach zanotowano w warstwach przemieszanych, datowanych ogólnie od schyłku wczesnego średniowiecza do okresu nowożytnego. W tym okresie na Pomorzu Zachodnim dominującym gatunkiem ceramiki stały się z czasem właśnie naczynia wypalone w atmosferze redukcyjnej, w większej też liczbie zaczęły tu docierać wyroby kamionkowe i szklawione (por. na ten temat m.in. Rębkowski 2001, 159 n.).

szeroko dyskutowana w literaturze przedmiotu, jak dotychczas nie została w sposób miarodajny wyjaśniona (por. m.in. Buko 1981, 121 n.; 1982, 79 n.; 1990, 141 n., tam dalsza lit.). Niemniej praktykę tę zaczęto bardziej powszechnie stosować, jak się przypuszcza (por. m.in. Łosiński, Rogosz 1983b, 282), wraz z wprowadzeniem, a przede wszystkim upowszechnieniem techniki całkowitego obtaczania do wyrobu naczyń. Wydaje się, że na takie właśnie zjawisko mogą wskazywać znaki na dnach naczyń z Wolina. Na ich ogólną liczbę 164 egzemplarzy (11,9%)⁴⁸, 71 zaobserwowano na dnach wklęsłych i z pierścieniami przydennymi (odmian b:2 i c) (43,3%), 27 na dnach lekko wklęsłych (odmiana b:1) (16,5%) oraz 66 na okazach nieokreślonych typologicznie (40,2%). Również ich odsetek odnotowany w poszczególnych okresach odpowiada wzrostowi frekwencji naczyń całkowicie obtaczanych i waha się od około 17,0% (od końca 1. ćw. IX do 2. poł. X w.), poprzez około 10,0% (koniec X do ok. poł. XI w.) do około 34,0% (od ok. poł. XI do ok. poł. XII w.)⁴⁹ (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, tab. 62). Nieco inne proporcje między dnami ze znakami a pozostałymi zaobserwowano w Szczecinie. Tam w wykopach usytuowanych w dzielnicy nadodrzańskiej (wykop na Rynku Warzywnym i w obrębie kwartału 6) odsetek tych pierwszych wynosi 23,9% i w okresie od 1. połowy X do 1. połowy XIII wieku wahał się pomiędzy 10,0 a 20,0%. Jednak w niektórych poziomach osadniczych, datowanych na 2. połowę X do około połowy XI oraz na koniec XI i 1. połowę XII stulecia, frekwencja ta wynosiła około 27,0%, a między 2. a początkiem 3. ćwierci XI wieku, sięgała nawet 60,0%⁵⁰. Niemniej także i tam zjawisko znakowania den utożsamiane jest z upowszechnieniem się techniki całkowitego obtaczania. Również wyobrażenia rysunków zaobserwowanych na dnach ze znakami z Wolina⁵¹ są w większości podobne do tych znanych ze Szczecina (por. Dworaczyk 2011b, 354, ryc. 231), a także z pobliskiego grodziska w Lubinie (por. Dworaczyk, Durdyń 2018, 258-259). Jedynie jeden typ znaków

⁴⁸ Na ich stwierdzenie pozwoliły 1372 ułamki, co stanowi 11,6% zbioru den z wykopów 6 i 8.

⁴⁹ Jedynie w okresie od końca 1. ćw. do pocz. 4. ćw. IX w. odnotowano trzy okazy den ze znakami (1,8%), natomiast w warstwach przemieszanych zarejestrowano 61 takich egzemplarzy (37,2%).

⁵⁰ Materiały znane z autopsji, niepublikowane.

⁵¹ Są to w większości różnego rodzaju krzyże, swastyki, koła i kombinacje tych motywów.

(typ XVII), w kształcie węzłów, jest charakterystyczny dla ośrodka wolińskiego, który odnotowano tylko na dnach z 2. połowy XI i 1. połowy XII wieku (por. Dworaczyk 2019b, 21-22, 30 n., tab. 62).

CHRONOLOGIA UŻYTKOWANIA WCZESNOŚREDNIOWIECZNYCH NACZYŃ WOLIŃSKICH

Zilustrowane powyżej sposoby i techniki wyrobu naczyń glinianych z Wolina są zbliżone do zaobserwowanych w innych ośrodkach zachodniopomorskich (por. Dworaczyk w druku), w tym między innymi w Szczecinie⁵², Lubinie (por. Dworaczyk, Durdyń 2018) i Stargardzie (por. Dworaczyk 2016, 18-19). Te jednorodne tendencje w rozwoju zachodniopomorskiego garncarstwa wczesnośredniowiecznego widoczne są również w asortymencie wytwarzanych i użytkowanych naczyń, aczkolwiek w Wolinie w pewnych, zwłaszcza w najstarszych, etapach jego rozwoju mamy do czynienia z charakterystyczną dla tego ośrodka specyfiką.

Fazy IIC – IIF rozwoju wczesnośredniowiecznej ceramiki zachodniopomorskiej (WCZ) (por. Dworaczyk w druku)

W zbiorach naczyń pochodzących z najstarszego okresu, datowanego od końca 1. ćwierci IX⁵³ do 2. połowy X wieku, w których dominują pojemniki częściowo obtaczane (8179 egz. – 76,6%) nad całkowicie obtaczanymi (2473 egz. – 23,1%)⁵⁴. Jednak w tym długim okresie dokonujące się zmiany bardziej czytelne są w krótszych odcinkach czasu.

⁵² Analiza procesu wyrobu naczyń wczesnośredniowiecznych ze Szczecina została zrekonstruowana na bazie własnych badań autora, materiały niepublikowane.

⁵³ W świetle ostatnich wyników badań, można przypuszczać, że początki Wolina sięgają przełomu VIII i IX w. (por. m.in. Michczyński, Rębkowski 2019), a najpewniej końca 1. ćw. IX stulecia (por. Dworaczyk 2019b, 33-34). Stąd też, zilustrowane fazy rozwoju wczesnośredniowiecznej ceramiki z Wolina odpowiadają dopiero młodszemu etapom przekształceń tej gałęzi wytwórczości, której początki przypadają na czas kształtowania się wczesnośredniowiecznego modelu kultury na Pomorzu Zachodnim, tj. na VII, ewentualnie koniec VI wieku (por. Dworaczyk w druku).

⁵⁴ W zbiorach tych odnotowano jeszcze cztery ułamki ręcznie lepionych talerzy (RF S – 0,1%) i 20 fragmentów pokryw (RF N – 1,2%).

Faza IIC WCZ – koniec 1. ćwierci – około połowy IX wieku

Z tym okresem związane są zespoły naczyń odkryte w wykopie 6, ar 1660 (w-wy XVII-XV), ar 1709 (w-wa XVII) (por. Dworaczyk 2019b, 5 n., tab. 1-2, 5-6, 8-9). W najstarszym etapie rozwoju ośrodka prawie wyłącznie używano pojemników częściowo obtaczanych (99,1%)⁵⁵, jednak do ich wyrobu stosowano zarówno technikę słabo formującą (GT IIa), jak i silnie formującą (GT IIb), przy czym ta ostatnia w końcu tej fazy stała się dominującą. Zmiany te doskonale ilustrują struktury kolekcji z wkopu 6/1660. W warstwie XVII tak wykonane naczynia stanowią jeszcze tylko 36,3% zbioru, w kolejnej (w-wa XVI) już 43,6%, a w najmłodszej z tego horyzontu warstwie XV ponad 60% wyrobów (por. Dworaczyk 2019b, 33-34, tab. 5). W ten sposób lepione garnki w zbiorach szczecińskich, gdzie reprezentowane są prawie wyłącznie przez okazy RF C, pojawiają się wraz z powstaniem najstarszego osiedla na obecnym Wzgórzu Zamkowym, tj. najpewniej w 4. ćwierci VIII stulecia, jednak bardziej masowo były używane dopiero od około przełomu 1. i 2. ćwierci IX wieku (por. Łosiński, Rogosz 1986b, 54)⁵⁶. Właśnie w związku z dość dużym odsetkiem naczyń GT IIb już w najstarszej warstwie wykopu 6/1660, skłonny byłbym datować początki osiedla wolińskiego na koniec 1. ćwierci IX wieku. Chronologia ta nieznacznie odbiega od dat ra-

⁵⁵ Na ogólną liczbę sklasyfikowanych naczyń wczesnośredniowiecznych – 888 egz. (66,6% ogółu brzegów – 1333 egz.), pojemniki częściowo obtaczane stanowiły 880 egz. (99,1%), a pojemniki całkowicie obtaczane siedem egz. (0,8%). Wyróżniono również jedną pokrywę (RF N – 0,1%).

⁵⁶ Pierwotnie badacze ci moment pojawienia się naczyń RF C odmiany b datowali na połowę VIII wieku. W ostatnim czasie zaproponowano nową chronologię powstania pierwszej osady szczecińskiej wskazującą, że do jej założenia doszło w 2. połowie VIII bądź na przełomie VIII/IX stulecia (por. Łosiński 2008, 101-112). Jednak w roku 2023 z najstarszych nawarstwień wczesnośredniowiecznego Szczecina pozyskano kości zwierzęce, które poddano analizie radiowęglowej. Uzyskane na poziomie ufności 95,4% skalibrowane datowania, z prawdopodobieństwem wynoszącym 95,4%, mieszczą się w następujących przedziałach czasu: próbka ze starszej warstwy – 771 AD (73,1%) 886 AD (wiek ¹⁴C: 1225±30 BP), próbka z młodziej warstwy – 771 AD (87,4%) 893 AD (wiek ¹⁴C: 1205±30 BP). Wydaje się więc, że powstanie pierwszego wczesnośredniowiecznego osiedla szczecińskiego można datować najwcześniej na 4. ćwierć VIII wieku (por. Dworaczyk w druku). W związku z tym, tu zaprezentowałem aktualną chronologię.

diowęglowych uzyskanych dla warstwy XVI wykopu 6/1660 (por. tab. 1).

Przekształcenia w wytwórczości naczyń w tym okresie odzwierciedlone są także na poziomie II szczebla klasyfikacji. W Wolinie w tym czasie używano głównie naczyń RF C (75,6%)⁵⁷ (ryc. 3). Były to baniaste garnki, zazwyczaj zdobione do załomu brzucha dość bogatymi i urozmaiconymi zestawami motywów zdobniczych. Przy czym sukcesywnie wzrastało zapotrzebowanie na ich technicznie doskonalszą, silnie formującą obtaczaną wersję. W kolejnych warstwach odkrytych w wykopie 6/1660 zaobserwowano wzrost ich frekwencji (w-wa XVII – 31,9%, w-wa XVI – 36,4%, w-wa XV – 45,2%). Dużo mniejszy był wówczas popyt na pojemniki RF D (13,5%) i RF F (6,8%). W zespołach ceramiki z tego czasu odnotowano także okazy całkowicie obtaczane – 7 egz. (0,8%). Wszystkie naczynia zaopatrywano wówczas głównie w dna niewyodrębnione (167 egz. – 91,8%), w mniejszym stopniu w dna wyodrębnione (14 egz. – 7,7%) oraz z pierścieniem przykrawędniowym (1 egz. – 0,5%), zwłaszcza płaskie i lekko wklęsłe (142 egz. – 78,0%), a także we wklęsłe i z pierścieniem przydennym (40 egz. – 22,0%) (por. Dworaczyk 2019b, tab. 8-9). W analizowanych nawarstwieniach odkryto także pojedyncze ułamki ceramiki polerowanej (2 egz.), przejściowej (1 egz.)⁵⁸ i domniemane naczynie typu Tating (por. Stanisławski 2011, 211)⁵⁹.

⁵⁷ W zbiorze sklasyfikowanych brzegów (888 egz. – 66,6%) wyróżniono następujące RF naczyń: A-B – 10 egz. (1,1%), C – 671 egz. (75,6%), D – 120 egz. (13,5%), E – 16 egz. (1,8%), F – 60 egz. (6,8%), G – 5 egz. (0,6%), K – 1 egz. (0,1%), L – 1 egz. (0,1%), P – 3 egz. (0,3%) oraz jedną pokrywę (RF N – 0,1%).

⁵⁸ Ułamek naczynia przejściowego jest z pewnością wyrobem pochodzącym ze schyłkowych faz wczesnego średniowiecza albo wręcz jeszcze późniejszego okresu i dostał się do warstw z tego okresu w sposób przypadkowy. Jak wynika z analizy wczesnośredniowiecznych naczyń ze Szczecina, ceramika ta występuje tam głównie od 2. połowy XII, a zwłaszcza od schyłku tego stulecia (por. m. in. Dworaczyk 2003, 305), tj. dopiero od momentu pojawienia się pierwszych naczyń siwych będących najpewniej miejscowym wyrobem powstałym w pracowniach przybyłych z Europy Zachodniej. Zapewne z podobną chronologią ich występowania należy się liczyć również w Wolinie.

⁵⁹ Zgodnie z tą publikacją, naczynie to miało zostać znalezione w jamie z w-wy XVII wykopu 6, ar 1660. Podczas ostatniej analizy ceramiki z tego wykopu, ułamek tego nie znaleziono. Z fotografii znajdującej się w archiwum IAE PAN w Wolinie wynika, że naczynie to ma czarną, wygładzoną powierzchnię, a jego przełam jest żółty. Jest to prawdopodobnie dzban o nachylonej do wewnątrz szyjce

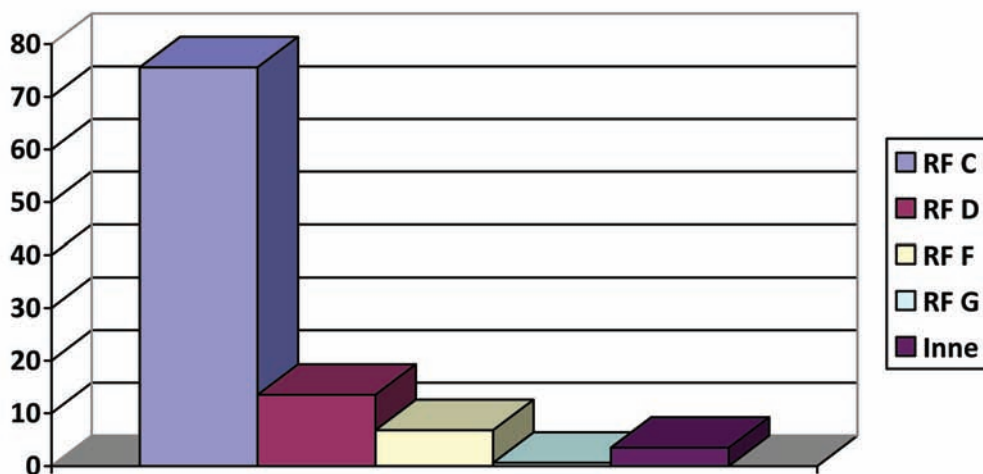
Faza IID WCZ – 3. – początek 4. ćwierci IX wieku

Tę fazę reprezentują zespoły naczyń znalezione w warstwie XIV wykopu 6/1660 oraz w warstwie XVI wykopu 6/1709 (por. Dworaczyk 2019b, 5 n., tab. 1-2, 5-6, 8-9). W dalszym ciągu dominującymi były pojemniki częściowo obtaczane (97,4%)⁶⁰, przy nieznacznej przewadze ich wariantu silnie formującego (50,8%). Wśród nich zanotowano znaczny spadek frekwencji garnków RF C (44,7%) kosztem wzrostu zapotrzebowania na garnki RF D (29,4%) i RF F (18,9%) (ryc. 4). W stosunku do starszego okresu, w tym nieznacznie częściej używano naczyń całkowicie obtaczanych (2,4%), przede wszystkim RF G (1,7%), a obce wyroby⁶¹, w tym jeden ułamek cera-

i brzegu lejkowato rozchylonym (por. także Stanisławski 2011, ryc. 5). Pobrana z ułamka próbka poddana została analizie makroskopowej, która wskazała, że naczynie to wykonane zostało z masy garncarskiej złożonej z ziarnistej gliny bez domieszek, podobnie jak trzy naczynia RF C (niestety nie wskazano dokładnego kontekstu ich zalegania) (por. Brorsson, Stanisławski 1999, 291 n.). Może to sugerować, że jest to lokalny wyrób, być może powstały pod wpływem obcych impulsów. Dostępne dane nie pozwalają na jednoznaczną ocenę tego gatunku ceramiki. Jednak nie wydaje się, żeby było to naczynie typu Tating, które charakteryzowały się z reguły białymi przełamami ścianek (por. m.in. Stilke 2001, 259). Dodać także należy, że w jednym ze studium dotyczącym tej kategorii źródeł z Wolina pojawiła się informacja, że z tego czasu pochodzi również jeden ułamek naczynia typu Tating, znaleziony w dzielnicy Ogrody (por. Stanisławski 2012a, 115). Niewątpliwie jest to błąd. Według innego opracowania ułamek ten odkryto w warstwie VI w wykopie V (por. Stanisławski 2011, 210-211), a w ostatnim, omawiającym całość pozyskanych w tej dzielnicy źródeł, jako miejsce jego znalezienia wskazana została warstwa VII (por. Filipowiak, Stanisławski 2012, 139-156). Abstrahując od dokładnej lokalizacji zalegania tego ułamka, obie te warstwy datowane są najwcześniej po roku 980.

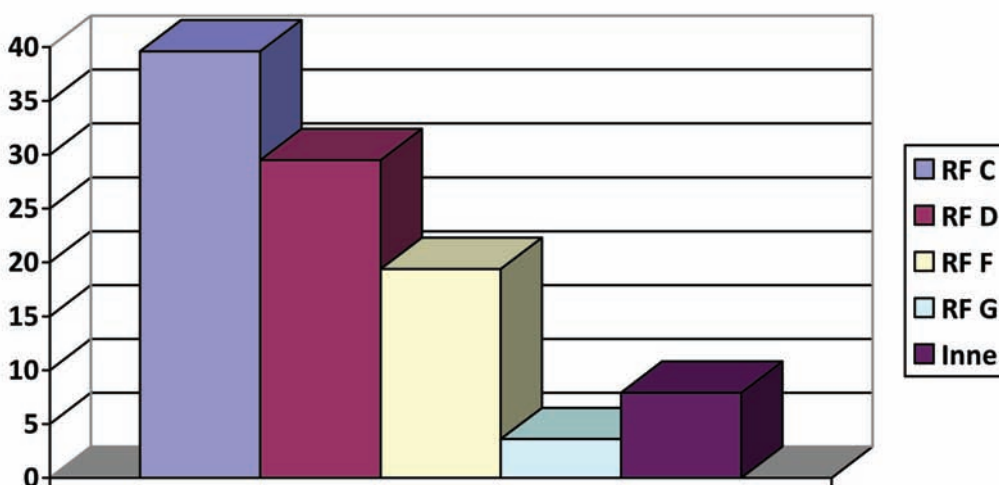
⁶⁰ Na ogólną liczbę sklasyfikowanych naczyń (883 egz. – 76,4% brzegów – 1156 egz.), wyróżniono 860 pojemników częściowo obtaczanych (97,4%), 21 pojemników całkowicie obtaczanych (2,4%), jeden ręcznie lepiony talerz (RF S – 0,1%) i jedną pokrywę (RF N – 0,1%). Reprezentowane są one przez następujące RF: A-B – 16 egz. (1,8%), C – 395 egz. (44,7%), D – 260 egz. (29,4%), E – 20 egz. (2,3%), F – 167 egz. (18,9%), G – 15 egz. (1,7%), J – 3 egz. (0,4%), K – 3 egz. (0,4%), P – 2 egz. (0,2%).

⁶¹ W nawarstwieniach z tego czasu zarejestrowano również jeden fragm. ceramiki siwej, który dostał się do nich w sposób przypadkowy. Technologia i technika jego wykonania wskazuje, że jest on z pewnością wyrobem pochodzącym z późnego średniowiecza.

Ryc. 3. Wolin. Faza IIC WCZ (koniec 1. ćw. – ok. poł. IX w.). Struktura zespołów naczyń wczesnośredniowiecznych (%)

Fig. 3. Wolin. Phase IIC of early medieval West Pomeranian pottery (the end of the first quarter to circa the mid-ninth century). The structure of early medieval vessel groups (%)

Ryc. 4. Wolin. Faza IID WCZ (3. – pocz. 4. ćw. IX w.). Struktura zespołów naczyń wczesnośredniowiecznych (%)

Fig. 4. Wolin. Phase IID of early medieval West Pomeranian pottery (the third – beginning of the fourth quarter of the ninth century). The structure of early medieval vessel groups (%)

miki polerowanej, tak jak poprzednio, nie stanowiły istotnego uzupełnienia inwentarzy domowych.

W tym czasie, podobnie jak w poprzedniej fazie, pojemniki wczesnośredniowieczne zaopatrywano głównie w dna niewyodrębnione (176 egz. – 94,1%), w mniejszym zakresie w dna wyodrębnione (11 egz. – 5,9%), przede wszystkim płaskie i lekko wklęsłe (158

egz. – 84,5%), a także we wklęsłe i z pierścieniem przydennym (29 egz. – 15,5%).

Struktura zespołów ceramiki z wykopu 6, w których – w stosunku do zbiorów z najstarszego etapu zasiedlenia – doszło do znacznego zmniejszenia zapotrzebowania na naczynia RF C kosztem wzrostu popytu na garnki RF D i RF F, wydaje się odzwierciedlać

tendencje w rozwoju wczesnośredniowiecznej ceramiki ze Szczecina. W 2. połowie IX stulecia nastąpiło tam załamanie się krzywej frekwencji naczyń RF C, a odsetek naczyń RF D znacznie wzrósł (por. Łosiński, Rogosz 1986b, 55-56). Trudno jest dokładnie ocenić, kiedy ten moment nastąpił. Niemniej musiało do niego dojść przed przełomem IX i X wieku, skoro już wówczas wytwórczość garnków RF C w Szczecinie jedynie nieznacznie przekraczała 10%. Stąd też nie jest wykluczone, że obie jednostki stratygraficzne z wykopu 6 w Wolinie powstały w dużo krótszym przedziale czasu, tj. w 3. i początkach 4. ćwierci IX stulecia. Jednak kolekcje wolińskie, poza ceramiką polerowaną, na tle innych ośrodków zachodniopomorskich tej doby, wyróżniają przede wszystkim pojemniki RF F, a zwłaszcza ich dość wysoka frekwencja (18,9%), która wzrosła w kolejnym okresie. Chronologia ta jest nieco starsza od wyników uzyskanych dzięki analizie radiowęglowej próbki pobranej w warstwie XIV wykopu 6/1660, która wskazuje, że do jej uformowania doszło w latach 875-910 (por. tab. 1).

Faza IIE – IIF WCZ (koniec IX – 2. połowa X wieku)

Fazy te reprezentowane są przez zespoły ceramiki odkryte w wykopie 6/1660 (w-wy XIII-XI), w wykopie 6/1709 (w-wy XV-XI), w wykopie 8 (w-wy XX-XI)⁶² (por. Dworaczyk 2019b, 5 n., tab. 1-3, 5-10). Ich chronologia wsparta jest dość dobrze wynikami badań radiowęglowych i dendrochronologicznych (por. tab. 1). W tym okresie w dalszym ciągu dominują naczynia częściowo obtaczane (71,2%), jednak ich odsetek wyraźnie się zmniejszył kosztem pojemników całkowicie obtaczanych (28,5%)⁶³. Wśród tych pierwszych, w stosunku do poprzedniej fazy, doszło do zasadniczych zmian. W tym czasie podstawową rolę odgrywały esowate i dwustożkowate garnki RF D (40,5%) i baniaste garnki RF F (21,6%), wy-

raźnie spadł zaś odsetek pojemników RF C (6,1%)⁶⁴. Natomiast naczynia grupy technicznej III reprezentowane są głównie przez garnki RF G (22,8%). Zarówno pojemniki częściowo, jak i całkowicie obtaczane zaopatrzone zostały w większości przypadków w dna niewyodrębnione (2082 egz. – 92,1%), a także wyodrębnione (167 egz. – 7,5%) i z pierścieniem przykrąwędnym (9 egz. – 0,4%), przeważnie płaskie i lekko wklęsłe (1443 egz. – 63,9%), a także wklęsłe i z pierścieniem przydennym (815 egz. – 36,1%). W zbiorach z tego czasu wyróżniono także pojedyncze okazy naczyń obcych miejscowej wytwórczości garncarskiej, w tym: typu Tornow (9 egz.), polerowanych (4 egz.) oraz miękkiej ceramiki siwej (2 egz.)⁶⁵.

W tym okresie można wyróżnić krótsze przedziały czasu, wyraźniej ilustrujące zachodzące wówczas przekształcenia w strukturach zespołów ceramiki, zwłaszcza wczesnośredniowiecznych. W pierwszym (faza IIE WCZ), datowanym od końca IX do około połowy X wieku, czytelna jest jeszcze dominacja naczyń częściowo obtaczanych (81,8%), głównie RF D (44,7%) i F (23,7%), przy mniejszej frekwencji garnków RF C (10,5%), nad pojemnikami grupy technicznej III (18,0%)⁶⁶, przede wszystkim RF G

⁶⁴ W tym okresie rozkład poszczególnych RF naczyń jest następujący: A-B – 8 egz. (0,1%), C – 512 egz. (6,1%), D – 3399 egz. (40,5%), E – 201 egz. (2,4%), F – 1813 egz. (21,6%), G – 1918 egz. (22,8%), G₁ – 6 egz. (0,1%), H – 31 egz. (0,4%), J – 260 egz. (3,1%), K – 96 egz. (1,1%), L – 31 egz. (0,4%), M – 35 egz. (0,4%), P – 38 egz. (0,4%), R – 18 egz. (0,2%), S – 3 egz. (0,1%), typ Tornow – 9 egz. (0,1%), pokrywy RF N – 16 egz. (0,2%).

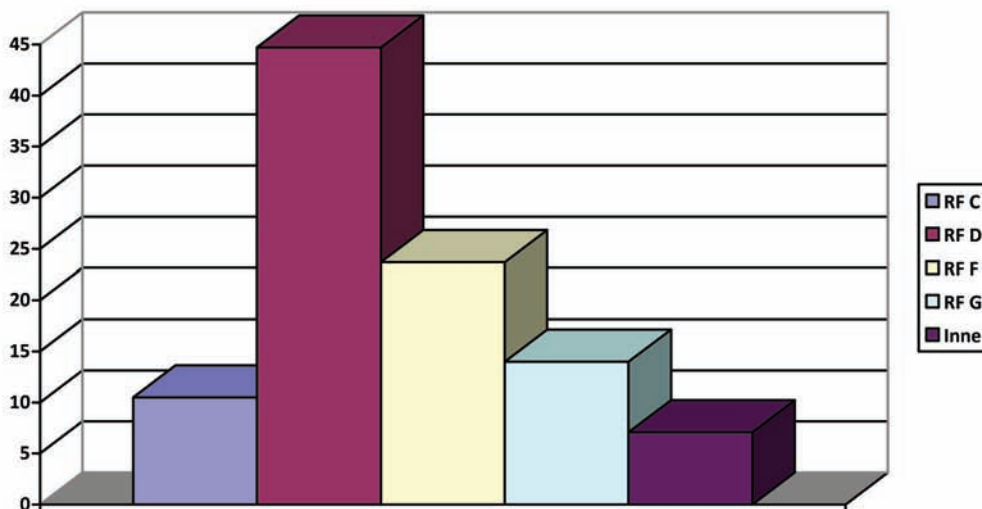
Należy zaznaczyć, że naczynia RF G1 dostały się do nawarstwień z tego okresu z pewnością w sposób przypadkowy. Wyroby te są najpewniej najmłodszym etatem rozwoju garnków RF G i do ich upowszechnienia się doszło zapewne dopiero w 2. połowie XII w., pod wpływem form naczyń siwych. Jednak pojedyncze ich okazy notowane są w Szczecinie w nawarstwieniach z końca XI stulecia (por. m. in. Dworaczyk 2011a, 348 n.). W ostatnim czasie pojawiła się także inna koncepcja wskazująca, że są one następstwem doskonalenia słowiańskiej techniki garncarskiej (por. Cnotliwy 2014b, 134). Niemniej należy je wiązać z młodszymi fazami wczesnego średniowiecza

⁶⁵ Pozostałe wyroby dostały się do nawarstwień z tego okresu w sposób przypadkowy, w tym: twarde naczynia siwe (8 egz.), naczynia przejściowe (5 egz.), jeden ułamek klasycznej kamionki siegburskiej, jeden ułamek siwej ceramiki szklwiowej.

⁶⁶ Poza naczyniami częściowo (3555 egz. – 81,8%) i całkowicie obtaczanymi (780 egz. – 18,0%), odnotowano także jeden ułamek ręcznie lepionego talerza (RF S – 0,1%) i sześć pokryw (RF N – 0,1%). W ramach bardziej

⁶² Zespoły ceramiki z warstw XX-XV z wykopu 8 nie zostaną tu uwzględnione. Są one ewidentnie starsze niż zalegające w tych nawarstwieniach konstrukcje drewniane i przetransportowane zostały w to miejsce najpewniej wraz z masami ziemi wykorzystanymi do stabilizacji tej zabudowy.

⁶³ Na ogólną liczbę sklasyfikowanych naczyń (8394 egz., co stanowi 79,7% zbioru brzegów z tego okresu – 10536 egz.), wyróżniono 5980 pojemników częściowo obtaczanych (71,2%) oraz 2395 pojemników całkowicie obtaczanych (28,5%). Poza tym zarejestrowano trzy ręcznie lepione talerze (RF S – 0,1%) i 16 pokryw (RF N – 0,2%).

Ryc. 5. Wolin. Faza IIE WCZ (koniec IX – ok. poł. X w.). Struktura zespołów naczyń wczesnośredniowiecznych (%)

Fig. 5. Wolin. Phase IIE of early medieval West Pomeranian pottery (the end of the ninth century to circa the mid-tenth century). The structure of early medieval vessel groups (%)

(14,0%)⁶⁷ (ryc. 5). W nawarstwieniach z tego czasu wyróżniono również pojedyncze okazy ceramiki im-

portowanej, w tym: typu Tornow (5 egz.), polerowanej (1 egz.) i siwej (1 egz.).

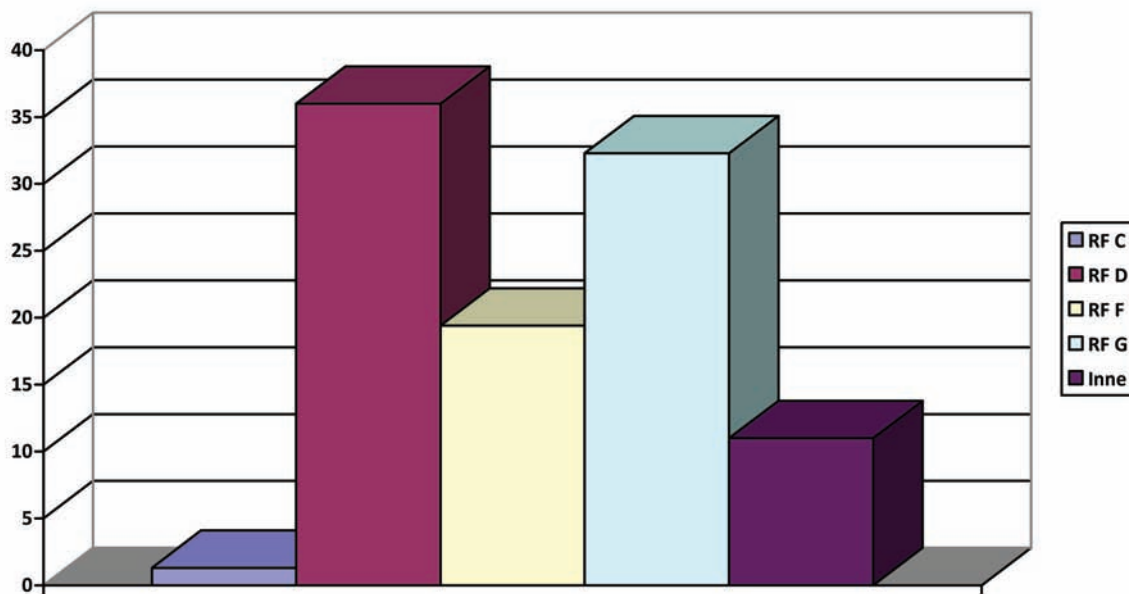
szczegółowego podziału, w zbiorze liczącym 4342 sklasyfikowane naczynia (76,3% ogółu brzegów – 5693 egz.), poszczególne rodziny form reprezentowane są przez naczynia RF: A-B – 5 egz. (0,1%), C – 457 egz. (10,5%), D – 1941 egz. (44,7%), E – 103 egz. (2,4%), F – 1028 egz. (23,7%), G – 609 egz. (14,0%), G₁ – 1 egz. (0,1%) (por. przypis 44), H – 7 egz. (0,2%), J – 113 egz. (2,6%), K – 24 egz. (0,5%), L – 7 egz. (0,2%), M – 15 egz. (0,3%), P – 16 egz. (0,3%), R – 4 egz. (0,1%), S – 1 egz. (0,1%), typ Tornow – 5 egz. (0,1%), pokrywy RF N – 6 egz. (0,1%).

⁶⁷ Do zbioru ceramiki wczesnośredniowiecznej z tego okresu zaliczono również jeden niewielki fragment taśmowatego ucha. Taka forma uch jest charakterystyczna dla schyłkowych faz wczesnego średniowiecza, a zwłaszcza dla okresu późniejszego, w którym zaopatrywano w nie naczynia siwe oraz wczesnokamionkowe i kamionkowe. Wówczas też dochodziło najpewniej do naśladownictwa tych ostatnich przez miejscowych garncarzy i wykorzystywania niektórych ich form do wyrobu naczyń wczesnośredniowiecznych. Ceramika taka uznawana jest za przejściową (por. na ten temat uwagi powyżej; por. także Rębkowski 1995, 24-25). Wydaje się, że do tego gatunku ceramiki należałoby też zaliczyć przedmiotowy ułamek, jednak – ze względu na niestaranne wykonanie oraz zastosowanie gruboziarnistej domieszki – przyporządkowano go do ceramiki wczesnośredniowiecznej. Niemniej najpewniej dostał się on do warstw z tego okresu w sposób przypadkowy.

W warstwach z 2. połowy X wieku (faza IIF WCZ) wyraźnie zwiększył się odsetek naczyń całkowicie obtaczanych (39,9%)⁶⁸, zwłaszcza RF G (32,3%)⁶⁹, kosztem naczyń grupy technicznej II (59,8%). Te ostatnie reprezentowane są w większości przez garnki RF D (36,0%) i F (19,4%), przy śladowym wręcz udziale pojemników RF C (1,3%) (ryc. 6). Naczyniom wczesnośredniowiecznym w tym okresie towarzyszyły również pojedyncze wyroby obcej proveniencji: typu Tornow (4 egz.), polerowane (3 egz.) i siwe (1 egz.).

⁶⁸ W zbiorze ceramiki wczesnośredniowiecznej pojemnikom częściowo (2425 egz. – 59,8%) i całkowicie (1615 egz. – 39,9%) obtaczanym towarzyszyły pojedyncze okazy ręcznie lepionych talerzy RF S (2 egz. – 0,1%) i pokryw RF N (10 egz. – 0,2%).

⁶⁹ W tym okresie poszczególne komponenty tworzące zespół naczyń wczesnośredniowiecznych reprezentowane są przez RF: A-B – 3 egz. (0,1%), C – 55 egz. (1,3%), D – 1458 egz. (36,0%), E – 98 egz. (2,4%), F – 785 egz. (19,4%), G – 1309 egz. (32,3%), G₁ – 5 egz. (0,1%) (por. przypis 63), H – 24 egz. (0,6%), J – 147 egz. (3,6%), K – 72 egz. (1,8%), L – 24 egz. (0,6%), M – 20 egz. (0,5%), P – 22 egz. (0,5%), R – 14 egz. (0,4%), S – 2 egz. (0,1%), typ Tornow – 4 egz. (0,1%), pokrywy RF N – 10 egz. (0,2%).

Ryc. 6. Wolin. Faza IIF WCZ (2. poł. X w.). Struktura zespołów naczyń wczesnośredniowiecznych (%)

Fig. 6. Wolin. Phase IIF of early medieval West Pomeranian pottery (the second half of the tenth century). The structure of early medieval vessel groups (%)

Struktura zbioru naczyń wczesnośredniowiecznych z Wolina z faz IIE – IIF WCZ, pod względem techniki ich wykonania, jest zbliżona do zespołów z tego czasu zarejestrowanych w Szczecinie, gdzie pojemniki grupy technicznej II stanowią około 76,0% kolekcji, zaś całkowicie obtaczane około 24,0%. Tam jednak brak jest naczyń RF F⁷⁰ i dominują garnki RF D (ok. 69,0%), przy znacznie mniejszej frekwencji garnków RF G (ok. 19,0%) (por. Dworaczyk 2011a, 237 n.). Niemniej w obu ośrodkach odnotowano dość znaczny udział naczyń GT III, których frekwencja, zwłaszcza w 2. połowie X wieku, znacznie wzrosła. Wskazuje to, że z pewnością już od przełomu IX i X stulecia z wolna zaczęto wykorzystywać technikę cał-

kowitego obtaczania do wyrobu naczyń. Czytelne jest to zwłaszcza w nowo powstałych obiektach obronnych, takich jak gród we Wrześnicy koło Sławna⁷¹, gdzie ich odsetek wynosi około 12% (por. Górczak 2011, 61 n., tab. 3, 8; także Dworaczyk w druku). Te przeobrażenia w kolekcjach ceramiki wczesnośredniowiecznej widoczne są także w tym czasie w Kołobrzegu (por. Rębkowski 2007, 210 n.), Stargardzie (por. Rogosz 1986, ryc. 7) i Białogardzie (por. Cnotliwy 1986, 157-158) (por. także Dworaczyk w druku).

⁷⁰ Poza Wolinem, jedynie w Kołobrzegu w nawarstwieniach datowanych od schyłku IX do ok. poł. X w., ich frekwencja wahała się od 29,4% do 20,1%, a później stopniowo zaczęły zanikać (por. Łosiński 1972, 74-75; Rębkowski 2007, 211-212). Tam jednak znajdowało się jedno z centrów wytwórczości naczyń rodziny form F (por. Łosiński, Rogosz 1983b, 280). Znacznie mniejszy ich odsetek, wynoszący 4,3%, zanotowano na grodzisku w Mściciu (por. Rogosz 1974, 37-39, 67 n.). Natomiast w Szczecinie wystąpiły tylko pojedyncze ich egzemplarze (por. Łosiński, Rogosz 1983b, 280).

⁷¹ Przypuszcza się, że około połowy IX wieku istniała tu najpierw osada, którą pomiędzy 2. poł. tego stulecia a początkiem następnego otoczono wałem drewniano-ziemnym. Umocnienia obronne uległy spaleniowi ok. poł. X wieku. W najstarszych nawarstwieniach tego obiektu dominującym naczyniom częściowo obtaczanym (88,2%), przede wszystkim RF D (81,0%), towarzyszyły także pojemniki GT III (11,8%), głównie RF G (10,5%). Informacje te pochodzą z pracy magisterskiej Pana Macieja Górczaka (2011), w której omówił źródła znalezione w dwóch wykopach usytuowanych na majdanie grodziska. Za jej udostępnienie i możliwość wykorzystania składam Autorowi serdeczne podziękowania.

Faza III rozwoju wczesnośredniowiecznej ceramiki zachodniopomorskiej

Zapoczątkowane w poprzednim okresie przekształcenia struktur zespołów ceramiki wczesnośredniowiecznej doprowadziły już w końcu X, a najpewniej w 9. dekadzie tego stulecia do przełomu w rozwoju wczesnośredniowiecznego garncarstwa zachodniopomorskiego (por. Łosiński, Rogosz 1986b, 53; Dworaczyk 2011a, 327 n.; w druku). Doszło wówczas do upowszechnienia techniki całkowitego obtaczania, co z czasem przyczyniło się do zmian w asortymencie użytkowanych naczyń, stare formy zastąpione zostały nowymi, w odmienny sposób zdobionymi, do wyrobu których zaczęto stosować coraz drobniejszą domieszka schudzającą masy garncarskiej.

Zmiany te doskonale czytelne są w zespołach ceramiki wczesnośredniowiecznej z Wolina, datowanych także metodami niezależnymi od końca X do około połowy XII wieku (tab. 1)⁷², które zdominowane były wówczas przez formy całkowicie obtaczane (por. Dworaczyk 2019b, 5 n., tab. 1-3, 5-10). Jednakże proces zastępowania starszej techniki wyrobu naczyń nową rozłożony był w czasie.

Faza IIIA WCZ

W początkach tego okresu, tj. od końca X do około połowy XI wieku, odnotowano dość znaczny odsetek naczyń częściowo obtaczanych (17,9%)⁷³, głównie RF D (10,9%) i F (6,1%)⁷⁴. Zdecydowaną większość stanowiły jednak pojemniki grupy technicznej III (82,0%), zwłaszcza RF G (62,7%). Były to z reguły przysadziste i słabo profilowane naczynia (typy I-III), nawiązujące do garnków RF C, a także pojemniki o formach esowatych i tulipanowatych (typy IV-VII), upodabniających je do garnków RF D. W dużo mniejszym odsetku wyróżniono raczej przy-

⁷² Zespoły te pochodzą z wykopu 6/1660 (w-wy X-VII), z wykopu 6/1709 (w-wy X-VII), z wykopu 8 (w-wy X-VIII).

⁷³ Poza naczyniami częściowo obtaczanymi (474 egz. – 17,9%) i grupy technicznej III (2169 egz. – 82,0%) odnotowano również cztery okazy pokryw (RF N – 0,1%).

⁷⁴ W fazie IIIA WCZ, w zbiorze liczącym 2647 określonych typologicznie naczyń, rozkład poszczególnych RF jest następujący: A-B – 2 egz. (0,1%), C – 2 egz. (0,1%), D – 289 egz. (10,9%), E – 15 egz. (0,6%), F – 162 egz. (6,1%), G – 1660 egz. (62,7%), G₁ – 3 egz. (0,1%) (por. przypis 63), H – 17 egz. (0,6%), J – 358 egz. (13,5%), K – 89 egz. (3,4%), L – 11 egz. (0,4%), M – 15 egz. (0,6%), P – 3 egz. (0,1%), R – 16 egz. (0,6%), typ Tornow – 1 egz. (0,1%), pokrywy RF N – 4 egz. (0,1%).

sadziste, rzadziej smukłe naczynia RF J (13,5%) oraz naczynia z cylindrycznymi szyjkami RF K (3,4%), a pozostałe okazy całkowicie obtaczane zarejestrowano jedynie pojedynczo (ryc. 7). Prawie wszystkie naczynia obu grup technicznych zaopatrzone zostały w dna niewyodrębnione (1205 egz. – 96,2%), sporadycznie tylko w wyodrębnione (46 egz. – 3,7%), a wyjątkowo z pierścieniem przykrawędnym (2 egz. – 0,1%). W przeciwieństwie do okresu poprzedniego, w tym reprezentują one przeważnie formy wklęsłe i z pierścieniem przydennym (812 egz. – 64,8%), w mniejszym zaś stopniu formy płaskie i lekko wklęsłe (441 egz. – 35,2%). Naczyniom wczesnośredniowiecznym, tak jak w starszych okresach, towarzyszą pojedyncze jedynie wyroby importowane⁷⁵: typu Tornow (1 egz.), polerowane (3 egz.), siwe (1 egz.).

Pod względem techniki wykonania wyroby wczesnośredniowieczne wykazują prawie identyczne proporcje do zaobserwowanych w nawarstwieniach z tego czasu w Szczecinie, gdzie pojemniki grupy technicznej II stanowią 17,5% zbiorów, a całkowicie obtaczane 82,3% (por. m. in. Dworaczyk 2011a, 327 n.). Tam jednak te pierwsze reprezentowane są głównie przez garnki RF D (15,7%), drugie natomiast przez garnki RF G (52,6%) i J (24,1%). Do podobnych przekształceń doszło wówczas także w innych ośrodkach zachodniopomorskich (por. Dworaczyk w druku), w tym: Kołobrzegu (por. Rębkowski 2007, 210 n.), Stargardzie (por. Rogosz 1986, 118 n., ryc. 7), a także Białogardzie (por. Cnotliwy 1986, 154 n.; a także ostatnio Dworaczyk w druku).

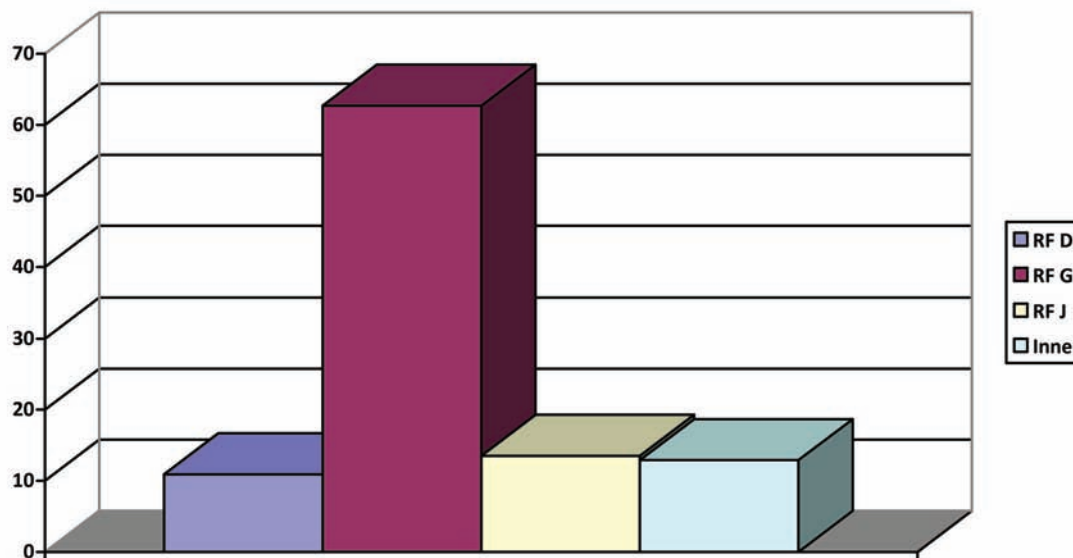
Fazy IIIB – IIIC WCZ

W tym okresie, datowanym od około połowy XI do około połowy XII wieku (por. Dworaczyk 2019b, 5 n., tab. 1-3, 5-10), doszło prawie do zaniku naczyń częściowo obtaczanych (1,3%)⁷⁶, reprezentowanych głównie przez garnki RF D (0,9%)⁷⁷. Ich odsetek

⁷⁵ W zbiorach zarejestrowano także inne gatunki ceramiki, charakterystyczne dla późnego średniowiecza i okresu nowożytnego, które dostały się do nawarstwień z tego czasu niewątpliwie przypadkowo: ceramika siwa (4 egz.), czerwona ceramika szklwiwiona (1 egz.), ceramika nowożytna (1 egz.).

⁷⁶ W zespołach ceramiki wczesnośredniowiecznej z tego czasu dominowały naczynia całkowicie obtaczane (8953 egz. – 98,2%). W niewielkim odsetku odnotowano pojemniki grupy technicznej II (104 egz. – 1,3%) oraz pokrywy RF N (42 egz. – 0,5%).

⁷⁷ W zbiorach tych wyróżniono następujące naczynia RF: C – 3 egz. (0,1%), D – 84 egz. (0,9%), E – 3 egz.

Ryc. 7. Wolin. Faza IIIA WCZ (koniec X – ok. poł. XI w.). Struktura zespołów naczyń wczesnośredniowiecznych (%)

Fig. 7. Wolin. Phase IIIA of early medieval West Pomeranian pottery (the end of the tenth century to circa the mid-eleventh century). The structure of early medieval vessel groups (%)

przez cały ten czas utrzymywał się na zbliżonym poziomie. Pozostałe składniki tych zespołów to niemal wyłącznie naczynia całkowicie obtaczone (98,2%), które zdominowane są przez garnki dwóch rodzin form, mianowicie RF G (54,8%) i J (34,7%), inne pojemniki GT III odnotowano w odsetku nieprzekraczającym 3,0%. Prawie wszystkie naczynia zaopatrzone zostały w dna niewyodrębnione (2250 egz. – 96,9%), tylko niewielka ich część ma dna wyodrębnione (48 egz. – 2,1%) i z pierścieniem przykrawędny (23 egz. – 1,0%). W większej niż poprzednio liczbie mają one formę wklęsłą i z pierścieniem przydennym (1765 egz. – 75,6%), w mniejszej zaś formę płaską i lekko wklęsłą (566 egz. – 24,4%). W zbiorach ceramiki z tego okresu wyróżniono również pojedynczo inne gatunki ceramiki⁷⁸, w tym: polerowaną (1 egz.), ułamek

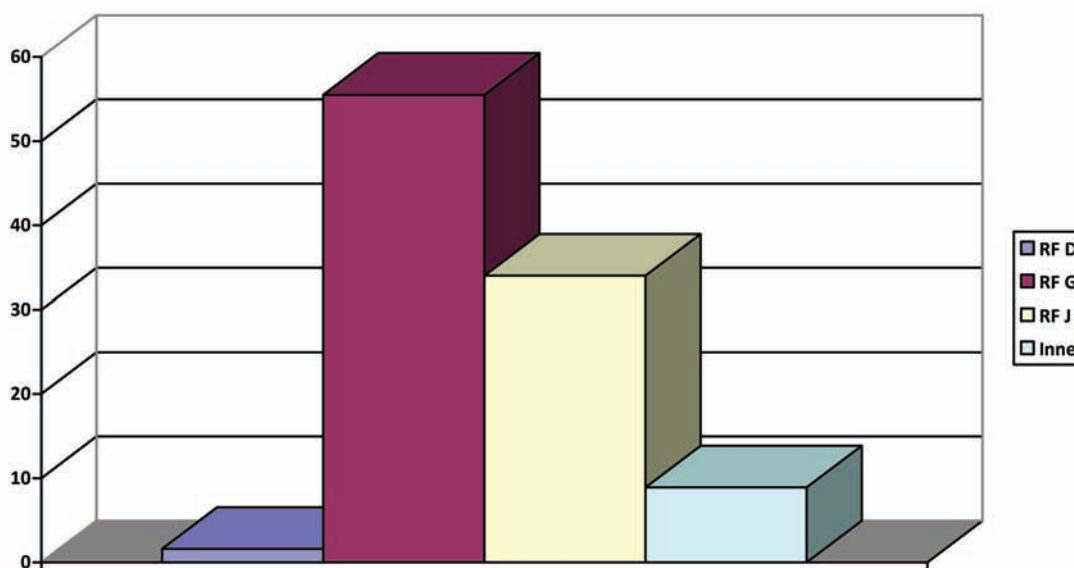
naczynia oznaczonego jako wczesnośredniowieczna ceramika importowana, przejściową (5 egz.)⁷⁹.

W zbiorze ceramiki wczesnośredniowiecznej uwagę zwracają proporcje między dwoma podstawowymi składnikami, tj. garnkami RF G i J. Jeszcze w 2. połowie XI wieku (faza IIIB WCZ) te pierwsze wyraźnie przeważały, stanowiąc ponad połowę zbiorów (55,5%) (ryc. 8), natomiast u schyłku tego okresu (faza IIIC WCZ – ryc. 9), tj. około połowy XII stulecia, zmniejszyła się ich frekwencja (49,5%), wzrosła zaś tych drugich (38,8%). Tendencję tę zaobserwowano w nawarstwieniach z tego czasu, poza wykopem 6/1709 (RF G – 52,5%, RF J – 37,9%), w dwóch pozostałych kontekstach przestrzennych, tj. w wykopie 6/1660 (RF G – 42,2%, RF J – 30,4%) i w wykopie 8 (RF G – 46,8%, RF J – 43,0%). Nie jest wykluczone, że wzrost odsetka garnków RF J odzwierciedla początek zmian w wytwórczości naczyń, do jakich doszło w tym czasie w innych ośrodkach zachodniopo-

(0,1%), F – 12 egz. (0,1%), G – 4990 egz. (54,8%), G₁ – 51 egz. (0,6%), H – 109 egz. (1,1%), J – 3157 egz. (34,7%), K – 253 egz. (2,8%), L – 168 egz. (1,8%), M – 109 egz. (1,1%), P – 2 egz. (0,1%), R – 116 egz. (1,3%), pokrywy RF N – 42 egz. (0,5%).

⁷⁸ Część tego zbioru to ułamki naczyń siwych (13 egz.), szkliwionych (2 egz.) i nowożytnych (12 egz.), które dostały się do nawarstwień z tego czasu najpewniej w sposób przypadkowy.

⁷⁹ Nie jest wykluczone, że ułamki tego gatunku ceramiki mogły być już w tym okresie, a zwłaszcza w jego schyłku wytwarzane przez miejscowych garncarzy (por. na ten temat uwagi w przypisie 57).

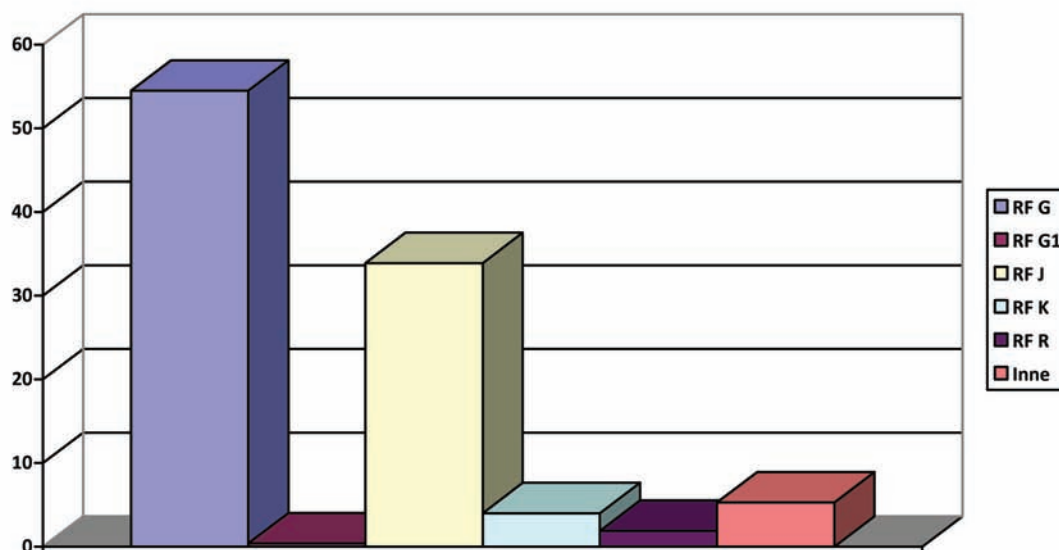
Ryc. 8. Wolin. Faza IIIB WCZ (ok. poł. i 2. poł. XI w.). Struktura zespołów naczyń wczesnośredniowiecznych (%)

Fig. 8. Wolin. Phase IIIB of early medieval West Pomeranian pottery (circa mid-eleventh century and the second half eleventh century). The structure of early medieval vessel groups (%)

morskich⁸⁰, wyrażających się zwiększeniem zapotrzebowania na te pojemniki, które tym samym stały się podstawowym wyposażeniem inwentarzy domowych. Wydaje się, że proces ten, przynajmniej w tej części Wolina, został zahamowany przez najazdy duńskie w 2. połowie XII wieku, które kilkakrotnie dotkliwie zniszczyły miasto (por. m.in. Filipowiak 1958, 36 n.). W innych jego rejonach przewaga naczyń RF J nad RF G jest czytelna, aczkolwiek kontekst występowania takich zespołów może budzić pewne zastrzeżenia co do ich charakteru. W pierwszym z nich, usytuowanym w południowo-zachodniej partii ośrodka, zbiory o takiej strukturze podstawowych jednostek taksonomicznych znaleziono w wykopie 7 (por. ryc. 1), w najmłodszych warstwach (IV-II) wału A i B, datowanych ogólnie od połowy XI do końca XII wieku

(por. Stanisławski 2012a, 87-90, 107-108, tab. 7-8). Kolejny zespół o takim składzie odkryto w dzielnicy Ogrody, w warstwie V wykopu nr 2 (por. Filipowiak, Stanisławski 2012, 115-121). Tam jednak czas uformowania się nawarstwień, w których zarejestrowano kolekcję naczyń składającą się z garnków RF J (47,5%), RF G (41,0%) i D (2,0%), którym towarzyszą pojedyncze okazy pojemników RF: L, H, K, M oraz jedna pokrywa (RF N), ustalono, najpewniej na podstawie datowań dendrochronologicznych konstrukcji drewnianych, na koniec X stulecia. Wydaje się, że zaproponowana chronologia warstwy V jest błędna. Wskazuje na to struktura zarejestrowanego w niej zbioru naczyń, która odpowiada zespołom znalezionym w wykopie 7, w najmłodszych warstwach wału A i B. Warstwy te, opierając się na tendencjach rozwoju ceramiki wczesnośredniowiecznej zaobserwowanych w innych ośrodkach (por. przypis 79), można bardziej precyzyjnie datować najwcześniej na około połowę i 2. połowę XII wieku. Są to najpewniej nasypy wału związane z jego modernizacją, a wykorzystana do tego celu ziemia mogła pochodzić ze współczesnych jej poziomów użytkowych miasta, bądź jego sąsiedztwa, w których w większości zakumulowane zostały pozostałości bieżących wytworów kulturowych. Modernizacja ta, a przede wszystkim

⁸⁰ W Szczecinie, zwłaszcza w dzielnicy nadodrzańskiej, do zmian w asortymencie użytkowanych naczyń doszło już w 1. połowie XII w. Wówczas odsetek naczyń RF J wahał się od 40,0 do 50,0%, a frekwencja garnków RF G oscylowała w granicach 20,0-30,0% (por. m. in. Dworaczek 2011b, 349-351). Do podobnych zmian w tym czasie doszło również na grodzisku w Lubinie (por. Dworaczek, Durdyń 2018, 264 n.). W Kołobrzegu moment ten miał miejsce ok. połowy XII w. (por. Rębkowski 2007, 212).

Ryc. 9. Wolin. Faza IIC WCZ (koniec XI – ok. poł. XII w.). Struktura zespołów naczyń wczesnośredniowiecznych (%)

Fig. 9. Wolin. Phase IIC of early medieval West Pomeranian pottery (the end of the eleventh century to circa mid-twelfth century). The structure of early medieval vessel groups (%)

okres, w jakim jej dokonano, byłaby zbieżna z najazdami duńskimi i wskazywałaby na wzmocnienie obronności Wolina. Abstrahując od funkcji warstw z obu tych odmiennych kontekstów przestrzennych, z dużym prawdopodobieństwem można je datować na około połowę i 2. połowę XII stulecia. Datowanie to, dotyczące zwłaszcza warstwy V z wykopu nr 2, wskazuje, że jest ona wtórna do znalezionych w jej obrębie konstrukcji drewnianych, a procesy osadnicze, do jakich dochodziło w niektórych częściach dzielnicy Ogrody, mogły mieć zupełnie inny charakter niż dotychczas przypuszczano.

Niemniej zilustrowane powyżej zbiory ceramiki z różnych części miasta pozwalają przypuszczać, że również w Wolinie być może już około połowy XII, a najpewniej w 2. połowie tego stulecia mogło dojść do podobnych zmian w asortymencie użytkowanych naczyń, jakie zaobserwowano w innych ośrodkach zachodniopomorskich tej doby. W chwili obecnej pełne ukazanie tego procesu nie jest możliwe ze względu na brak nawarstwień z tego okresu w wykopach 6 i 8, które mogły zostać usunięte najpewniej w wyniku różnego rodzaju niwelacji związanych z likwidacją zniszczeń powstałych w trakcie wspomnianych najazdów duńskich. Na ten swoistego rodzaju hiatus osadniczy wskazują dość zniekształcone najmlod-

sze zespoły ceramiki pochodzące najwcześniej, jak się wydaje, z końca tego stulecia (por. Dworaczyk 2019b, 44-45, tab. 1-3, 5-10). Dominują w nich, tak jak w starszych okresach, naczynia wczesnośredniowieczne, w tym także pochodzące z najstarszych etapów ośrodka (RF C). To właśnie ze względu na te ostatnie i zróżnicowany udział innych gatunków ceramiki, charakterystycznych zarówno dla XIII, jak i XIV-XV wieku i okresu nowożytnego, można przypuszczać, że dochodziło wówczas do intensywnych i dynamicznych zmian w rozplanowaniu zabudowy, w części z pewnością związanych z lokacją miasta w 2. połowie XIII stulecia. Reorganizacja ta doprowadziła z pewnością do przemieszczeń mas ziemi i zalegających w niej depozytów kulturowych. Stąd też te przemieszane zespoły naczyń nie dają podstaw do precyzyjnego datowania i tym samym prawidłowego ukazania przekształceń w wytwórczości garncarskiej w Wolinie u schyłku wczesnego średniowiecza i w kolejnym okresie. Warto podkreślić, że w kolekcjach tych zaobserwowano stosunkowo niską frekwencję naczyń siwych, które nie tylko w miastach komunalnych, np. w Kołobrzegu (por. Rębkowski 1995, 71-72) i w Szczecinie (por. Cnotliwy 2014b, 168; Dworaczyk 2019a, 89-90), ale także w osadach otwartych (np. Białoboki – por. Dworaczyk 2015,

100), w ciągu 2. połowy XIII i w XIV wieku stały się podstawowymi pojemnikami glinianymi wchodzącymi w skład inwentarzy kuchennych. W przypadku Wolina ten niski odsetek ceramiki siwej, odnotowanej w nawarstwieniach datowanych od końca XII stulecia aż po okres nowożytny⁸¹, może wskazywać z jednej strony, jak już wspomniano, na dość częste i zakrojone na dużą skalę niwelacje związane ze zmianami rozplanowania przestrzennego, z drugiej natomiast może być odzwierciedleniem odmiennych niż w innych ośrodkach zjawisk społeczno-kulturowych. Jednym z ich przejawów może być dłuższe niż gdzie indziej przetrwanie tradycyjnych sposobów wyrobu naczyń. Rozwiązanie tego problemu wymaga jednak osobnych i pogłębionych studiów, poświęconych między innymi analizie ceramiki naczyniowej odkrytej w innych wykopach archeologicznych usytuowanych na terenie aglomeracji wolińskiej, opartej przede wszystkim na jednolitych kryteriach klasyfikacji.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzona powyżej analiza ceramiki naczyniowej z wykopów 6 i 8, w tym zwłaszcza wczesnośredniowiecznej, umożliwia ocenę rozwoju wytwórczości garncarskiej we wczesnośredniowiecznym Wolinie. W generaliach, zarówno pod względem sposobów wyrobu naczyń, jak i dynamiki zmian ich asortymentu, jest on zbieżny z ogólnymi tendencjami rozwoju wczesnośredniowiecznego garncarstwa zachodniopomorskiego, zaobserwowanymi w innych, lepiej rozpoznanych ośrodkach tego regionu (por. Dworaczyk w druku). Zespoły wolińskie wyróżniają się jednak na tle pozostałych, poza Kołobrzegiem (por. Łosiński 1972, 74-75; Rębkowski 2007, 211-212), wysoką frekwencją silnie formująco obtaczanych naczyń rodziny form F, wahającą się od 2. połowy IX do 2. połowy X wieku od około 19,0% do ok. 24,0%. Ich lokalna wytwórczość⁸² przypada na okres stopniowego zaniku garnków RF C, w tym ich silnie formującej odmiany stanowiącej dość istotny składnik tych pojemników (do ok. 60,0%). Nie jest więc

wykluczone, że zbieżność ta nie jest przypadkowa. Wydaje się, że wytwórczość naczyń RF F może być efektem zapotrzebowania miejscowej ludności na wyroby o wyższym standardzie technicznym. Część tego popytu już w najstarszych etapach rozwoju ośrodka mogły zaspokajać naczynia całkowicie obtaczane. Pojawiały się one w niewielkim odsetku w zespołach ceramiki z 2. połowy IX wieku, jednak najpewniej z ich wyrobem można się liczyć od końca tego i w 1. połowie kolejnego stulecia, kiedy ich frekwencja sięgnęła 18,0%. Niemniej do upowszechnienia się techniki całkowitego obtaczania doszło najwcześniej w końcu X wieku, tak jak w wielu innych ośrodkach zachodniopomorskich (por. Dworaczyk w druku), w tym np. w Szczecinie (por. Łosiński, Rogosz 1986b, 56) i w Kołobrzegu (por. Rębkowski 2007, 210 n.). Jeszcze do około połowy XI stulecia używano naczyń wykonanych w starszej technice (ok. 18,0%), głównie RF D i F, które później właściwie zanikły. Od tego czasu prawie wyłącznie wykorzystywano pojemniki całkowicie obtaczane, zwłaszcza RF G, którym w dużo mniejszym odsetku towarzyszyły garnki RF J, a frekwencja pozostałych form nie przekraczała 3,0%. Do kolejnych zmian doszło najpewniej około połowy XII w. Mimo braku nawarstwień z 2. połowy tego stulecia w wykopach 6 i 8, na podstawie obserwacji struktur zbiorów ceramiki wczesnośredniowiecznej z innych części Wolina, można przypuszczać, że w tym czasie podstawowymi składnikami inwentarzy domowych były tu garnki RF J. Ich liczba dość szybko uległa zmniejszeniu. Od schyłku XII wieku ponownie zaczęły przeważać naczynia RF G, w wyższym odsetku odnotowano także pojemniki z cylindrycznymi szyjkami (RF K) oraz misy (RF R). Jednak precyzyjne prześledzenie zmian dokonujących się w końcu wczesnego średniowiecza i w kolejnym okresie uniemożliwia znaczne zniekształcenie struktur zespołów ceramiki z tego czasu.

Niemniej zilustrowane, bardziej jednorodne zespoły wskazują właściwie na identyczne kierunki zmian w rozwoju wczesnośredniowiecznego garncarstwa wolińskiego do stwierdzonych w innych rejonach Pomorza Zachodniego. Wyjątkiem jest z pewnością lokalna wytwórczość silnie formująco obtaczanych naczyń rodziny form F. Specyficzne tylko dla tego ośrodka są również naczynia importowane występujące zwłaszcza w starszych etapach jego rozwoju. Naczynia takie odkryto również w innych emporiach handlowych tej doby lub starszych, zlokalizowanych wzdłuż południowego wybrzeża Bałtyku, w tym między innymi w Janowie Pomorskim, dawnym Truso,

⁸¹ Na pełną ocenę użytkowania tego gatunku ceramiki w Wolinie nie pozwala brak precyzyjnych danych liczbowych dla zespołów naczyń odkrytych w różnych rejonach Wolina.

⁸² Już dawniej wykazano, że Wolin był jednym z nadmorskich centrów ich wytwórczości (por. Łosiński, Rogosz 1983b, 280).

oraz w Gross Strömkendorf, utożsamianym z dawnym *Rerikiem*. W tym pierwszym ośrodku w nawarstwieniach z IX wieku zarejestrowano jedno naczynie z charakterystyczną domieszką muszli, tzw. Muschelgrüskeramik, oraz kilkadziesiąt ułamków ceramiki typu Badorf, pochodzących najpewniej z Fryzji i Nadrenii. Należą one jednak do rzadkich tam znalezisk z tego czasu (por. Stasielowicz 2003, 249 n.; Jagodziński 2010, 99-100). Również w Gross Strömkendorf niewielką część zespołu ceramiki z VIII i początku IX wieku stanowiły naczynia importowane z kręgu frankijskiego, w tym typu Tating i Badorf, a także ze Skandynawii (por. m.in. Brorsson 2003, 247 n.). Z podobną sytuacją mamy do czynienia w Wolinie. Tu także, od 1. połowy IX do 1. połowy XII wieku, pojedynczo notowana jest ceramika importowana z ośrodków położonych w północno-zachodniej Europie oraz na obszarze dzisiejszych południowo-wschodnich Niemiec, w tym: polerowana, naczynia typu Tornow, siwa oraz wczesnośredniowieczna ceramika importowa

wana⁸³. Wydaje się więc, że w tych ośrodkach zapotrzebowanie na naczynia luksusowe, za jakie uchodzą wyroby importowane, było znikome. W przypadku Wolina popyt ten zaspokajany był z pewnością przez miejscowe garncarstwo, którego część wytworów charakteryzowała się wyższym standardem technicznym. W jego starszych etapach rozwój funkcję tę zapewne spełniały silnie formująco obtaczane garnki RF C i F, przy nieznacznym jeszcze udziale pojemników całkowicie obtaczanych. W młodszych zaś okresach rolę tę pełniła część tych ostatnich naczyń, w tym zwłaszcza bogato zdobionych, wśród których były najpewniej garnki rodziny form H, typów I-III⁸⁴.

⁸³ W zestawieniu tym celowo pominięto domniemany ułamek naczynia typu Tating oraz domniemane naczynia skandynawskie.

⁸⁴ Należy jednak zaznaczyć, że o ostatecznym przeznaczeniu naczynia decydował z pewnością jego użytkownik.

Tabela 1. Wolin. Stare Miasto. Synchronizacja i chronologia nawarstwień z wykopów nr 6 (ar 1660 i 1709) i 8
 Table 1. Wolin. The Old Town. Synchronization and chronology of layers from Trenches 6/1660, 6/1709 and 8

Faza rozwoju zachodniopomorskiej ceramiki wczesnośredniowiecznej	Wykopy				Chronologia		
	Wykop 6 Ar 1609	Wykop 6 Ar 1709	Wykop 8	Warstwy	Datowanie radiowęglowe wg Michezyński, Rębkowski 2019, tab. 5, 8-9, ryc. 96	Datowanie dendrochronologiczne wg Michezyński, Rębkowski 2019, tab. 1-2	DATOWANIE
	Warstwy	Warstwy	Warstwy				
IIIC	VII	VII	VIII				koniec XI – ok. pol. XII w.
IIIB	VIII	VIII					ok. pol. XI – 2. pol. XI w.
IIIA	X-IX	X-IX	X-IX		985-1050 AD	943 ^{+15/4} , 993 r., 994 ⁺¹³⁰ , 1010 r.	X/XI – ok. pol. XI w.
IIIF	XI	XII-XI	XIV-XI		960-970 AD	894 ^{+15/2} , 895 – 955 r. 965 r.	2. pol. X w.
IIIE	XIII-XII	XV-XIII	XX-XV		900-930 AD	(po 782 r.) po 860 – 910 ⁺¹⁴⁰	koniec IX – pol. X w.
IID	XIV	XVI			875-910 AD		3. – pocz. 4. ćw. IX w.
IIIC	XVII-XV	XVII			w-wa XV: 805-875 AD w-wa XVI: 730-795 AD		koniec I. ćw. – ok. pol. IX w.

BIBLIOGRAFIA

- Białęcka F. (1961). Ceramika ze stanowiska wykopaliskowego 4 w Wolinie. *Materiały Zachodniopomorskie*, 7, 293-370.
- Brorsson T. (2003). Ceramics as an identity marker – a preliminary study on the Gross Strömkendorf pottery. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern*, 50 (Jahrbuch 2002), 247-256.
- Brorsson T., Stanisławski B. (1999). Ceramika słowiańska typu Feldberg i Fresendorf w Skanii, na tle produkcji garncarskiej wczesnośredniowiecznego Wolina. *Materiały Zachodniopomorskie*, 45, 283-320.
- Buko A. (1981). *Wczesnośredniowieczna ceramika sandomierska*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- Buko A. (1982). Czytelność znaków garncarskich a zagadnienie ich funkcji. *Archeologia Polski*, 27(1), 79-109.
- Buko A. (1990). *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- Cnotliwy E. (1986). Chronologia ceramiki i nawarstwień wczesnośredniowiecznego Białogardu. W: *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim* (146-169). Warszawa: Wydawnictwa PKZ.
- Cnotliwy E. (2005). Pierwsze dendrodaty z białogardzkiego grodziska. *Folia Praehistorica Posnaniensia*, 13/14, 271-278.
- Cnotliwy E. (2014a). Umocnienia obronne wczesnośredniowiecznego Wolina. W: B. Stanisławski, W. Filipowiak (red.), *Wolin wczesnośredniowieczny 2. Origines Polonorum 7* (197-277). Warszawa: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej – Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Cnotliwy E. (2014b). *Archeologia Zamku Księżąt Pomorskich w Szczecinie*. Szczecin: Muzeum Narodowe w Szczecinie.
- Cnotliwy E., Łosiński W., Wojtasik J. (1986). Rozwój przetrzynny wczesnośredniowiecznego Wolina w świetle analizy porównawczej struktur zespołów ceramicznych. W: *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim* (62-117). Warszawa: Wydawnictwa PKZ.
- Dworaczyk M. (2003). Ceramika naczyniowa. W: Dworaczyk M., Kowalska A.B., Rulewicz M., *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wschodnia część suburbium*, W. Łosiński (red.). Polskie Badania Archeologiczne 33 (300-308). Szczecin: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Dworaczyk M. (2007). Multidisciplinary investigations on the early Middle Ages organisation of the Szczecin pottery production – an outline of problems. *Schriftenreihe der Deutschen Gesellschaft für Geowissenschaften*, 53, 91-92.
- Dworaczyk M. (2010). Próba interpretacji zespołów ceramiki naczyniowej z polokacyjnych nawarstwień wykopu na Rynku Warzywnym w Szczecinie. *Materiały Zachodniopomorskie. Nowa Seria*, 4/5, 191-230.
- Dworaczyk M. (2011a). Methods of analysis and a chronology of early medieval pottery from Szczecin. *Археология и история Пскова и Псковской земли*, 56, 237-247.
- Dworaczyk M. (2011b). Garncarstwo. W: A.B. Kowalska, M. Dworaczyk, *Szczecin wczesnośredniowieczny. Nadodrzańskie centrum*. Origines Polonorum 5 (345-354). Warszawa: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej – Instytut Archeologii i Etnologii PAN – Trio.
- Dworaczyk M. (2015). Ceramika naczyniowa. W: M. Rębkowski, F. Biermann (red.), *Klasztor premonstratensów w Białobokach. Archeologia i historia* (81-103). Szczecin: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Dworaczyk M. (2016). Wczesnośredniowieczna i przejściowa ceramika naczyniowa. W: M. Majewski (red.), *Archeologia Stargardu 2(2). Badania na obszarze dawnego kościoła augustiańskiego* (13-102). Stargard: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie.
- Dworaczyk M. (2019a). Ceramika średniowieczna. W: A.B. Kowalska (red.), *Civitas et urbs. Szczecin od średniowiecza do współczesności. Kwartał I* (67-90). Szczecin: Muzeum Narodowe w Szczecinie.
- Dworaczyk M. (2019b). Pottery vessels. W: M. Rębkowski (red.), *Wolin – the Old Town 2. Studies on Finds* (5-45). Szczecin: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Dworaczyk M. (w druku). *Wczesnośredniowieczna ceramika zachodniopomorska*.
- Dworaczyk M., Durdyń G. (2018). Early Medieval Pottery Vessels. W: M. Rębkowski (red.), *Lubin. Early Medieval Stronghold at the Mouth of the Oder River* (245-271). Szczecin: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Filipowiak W. (1958). Wolin – największe miasto słowiańszczyzny zachodniej. W: G. Labuda (red.), *Szkice z dziejów Pomorza. Pomorze średniowieczne I* (36-72). Warszawa.
- Filipowiak W., Stanisławski B. (2012). Przez most do przeszłości – badania wykopaliskowe w dzielnicy Ogrody. W: B. Stanisławski, W. Filipowiak (red.), *Wolin wczesnośredniowieczny I. Origines Polonorum 6* (65-169).

- Warszawa: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej – Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Górczak M. (2011). *Wczesnośredniowieczne grodzisko z Wrześnicy, stanowisko 7, pow. Sławno, woj. Zachodniopomorskie, w świetle materiałów z majdanu*. Poznań (maszynopis pracy magisterskiej: Instytut Prahistorii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza).
- Hensel W. (1987). *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Zarys kultury materialnej. Wydanie IV uzupełnione*. Warszawa.
- Hołubowicz W. (1950). *Garncarstwo wiejskie zachodnich terenów Białorusi*. Toruń.
- Hołubowicz W. (1965). *Garncarstwo wczesnośredniowieczne Słowian*. Wrocław.
- Jagodziński M.F. (2010). *Truso. Między Weonodlandem a Witlandem*. Bydgoszcz.
- Kołos-Szafrańska Z. (1953). Z badań nad znakami garncarskimi z terenu ziem polskich. *Wiadomości Archeologiczne*, 19, 180-197.
- Kołos-Szafrańska Z. (1962). Nowa próba interpretacji funkcji znaków na dnach wczesnośredniowiecznych naczyń słowiańskich. *Światowit*, 24, 443-458.
- Leciejewicz L., Rulewicz M., Wesołowski S., Wiczorowski T. (1972). La ville de Szczecin des IXe-XIIIe siècles. W: *Archaeologia urbiium*, 2. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Lepówna B. (1968). Garncarstwo gdańskie w X-XIII wieku. *Gdańsk wczesnośredniowieczny*, 7. Gdańsk.
- Łosiński W. (1972). *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzeczu dolnej Parsęty (VII-X/XI w.)*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Łosiński W. (2008). *Pomorze Zachodnie we wczesnym średniowieczu. Studia archeologiczne*. Poznań: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Łosiński W., Rogosz R. (1983a). Zasady klasyfikacji i schemat taksonomiczny ceramiki. W: E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*. Polskie Badania Archeologiczne 23 (202-226). Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź: Ossolineum.
- Łosiński W., Rogosz R. (1983b). Garncarstwo. W: E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*. Polskie Badania Archeologiczne 23 (279-282). Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź: Ossolineum.
- Łosiński W., Rogosz R. (1985). Die Periodisierung der frühmittelalterlichen Keramik aus Szczecin. *Przegląd Archeologiczny*, 32, 187-207.
- Łosiński W., Rogosz R. (1986a). Metody synchronizacji warstw kulturowych wczesnośredniowiecznych obiektów wielowarstwowych na podstawie ceramiki ze Szczecina. W: *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim* (9-50). Warszawa: Wydawnictwa PKZ.
- Łosiński W., Rogosz R. (1986b). Próba periodyzacji ceramiki wczesnośredniowiecznej ze Szczecina. W: *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim* (51-61). Warszawa: Wydawnictwa PKZ.
- Maetke G., Rysiewska T., Tabaczyński S., Urbańczyk P. (1978). Problemy analizy opisowej w badaniach wielowarstwowych obiektów archeologicznych. *Archeologia Polski*, 23(1), 7-52.
- Michczyński A., Rębkowski M. (2019). Chronology of the Cultural Deposits. W: M. Rębkowski (red.), *Wolin – the Old Town 1. Settlement Structure, Stratigraphy & Chronology* (95-113). Szczecin: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Rębkowski M. (1995). *Średniowieczna ceramika miasta lokacyjnego w Kołobrzegu*. Kołobrzeg: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Rębkowski M. (2001). *Pierwsze lokacje miast w księstwie zachodniopomorskim. Przemiany przestrzenne i kulturowe*. Kołobrzeg: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Rębkowski M. (2007). Chronologia ceramiki. Uwagi na podstawie zbioru uzyskanego w wykopie badanym w 1997 roku. W: L. Leciejewicz, M. Rębkowski (red.), *Kołobrzeg. Wczesne miasto nad Bałtykiem*. Origines Polonorum 2 (199-213). Warszawa: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej – Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Rębkowski M. (2019). Introduction. The Wolin Excavations Revisited. W: M. Rębkowski (red.), *Wolin – the Old Town 1. Settlement Structure, Stratigraphy & Chronology* (5-14). Szczecin: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Rogosz R. (1974). *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Szczecinie-Mścięcinie*. Warszawa.
- Rogosz R. (1986). Stargard nad Iną w świetle analizy chronologicznej ceramiki. W: *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim* (118-145). Warszawa: Wydawnictwa PKZ.
- Rzeźnik P. (1995). *Ceramika naczyniowa z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu w X-XI wieku*. Poznań.
- Schuldt E. (1956). *Die slawische Keramik in Mecklenburg*. Berlin.
- Schuldt E. (1964). *Slawische Töpferei in Mecklenburg*. Schwerin.
- Stanisławski B. (2011). Obce wyroby garncarskie we wczesnośredniowiecznym Wolinie. *Materiały Zachodniopomorskie. Nowa Seria*, 6/7, 203-221.

- Stanisławski B. (2012a). *Garncarstwo wczesnośredniowiecznego Wolina*. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Stanisławski B. (2012b). Garncarstwo wczesnośredniowiecznego Wolina w procesach kulturowych. W: B. Stanisławski, W. Filipowiak (red.), *Wolin wczesnośredniowieczny 1. Origines Polonorum 6* (249-290). Warszawa: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej – Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Stasielowicz G. (2003). Ceramika z długiego domu z osady w Janowie Pomorskim – Truso. *Studia Galindzkie, 1*, 245-260.
- Stilke H. (2001). Tatinger Ware. W: H. Lüdtko, K. Schietzel (red.), *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa (257-270)*. Neumünster.
- Stoksik H. (2007). *Technologia warsztatu ceramicznego średniowiecznego Śląska w świetle badań specjalistycznych i eksperymentalnych*. Wrocław.
- Wojtasik J. (1999). Srebrne Wzgórze w Wolinie – wstępne wyniki badań z lat 1961-1969. *Materiały Zachodniopomorskie, 45*, 313-384.
- Wolin 1. (2019). M. Rębkowski (red.), *Wolin – the Old Town 1. Settlement Structure, Stratigraphy & Chronology* (95-113). Szczecin: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Wolin 2. (2019). M. Rębkowski (red.), *Wolin – the Old Town 2. Studies on Finds*. Szczecin: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Wzgórze Zamkowe (1983). E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*. Polskie Badania Archeologiczne 23. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

MAREK DWORACZYK

AN ATTEMPT TO RECONSTRUCT THE PRODUCTION OF EARLY MEDIEVAL CERAMIC VESSELS FROM WOLIN AND CHRONOLOGY OF THEIR USE

SUMMARY

Early medieval pottery from Wolin has long been the subject of research, primarily to establish the chronology of the cultural contexts from which it was obtained. However, only since the 1980s has its description been based on uniform criteria, making it possible to compare the Wolin collections with groups of vessels from various other West Pomeranian centres of that time, prepared in the same way, and thus to date them correctly. These criteria have already been defined. They come down to a three-tier classification. At the first level, the series are ordered in terms of execution technique. Next, within separate technical groups, vessels of similar shape are separated and grouped into larger units defined as families of forms. The last, most detailed level concerns the taxonomy of vessel rims, separate for each taxonomic unit. Collections of vessels systematized in this way allow for the use of qualitative and quantitative analysis, which is based on the assumption that collections of vessels with similar compositions and percentages of taxonomic units are contemporary. However, the individual assemblages must be sufficiently numerous and contain at least 50 typologically classified fractions, as well as be homogeneous. Distortions in these sets, caused by inclusions

from older or younger layers resulting from the action of various factors, can in many cases change the composition of the components that compose them, and thus affect their correct chronological assessment.

The current discussion is the result of the research project “The Oder Mouth in the Early Middle Ages”. One of its intentions was to fully present all the materials discovered in of Trench 6/1660, Trench 6/1709 and Trench 8, located in the Old Town, where – as it is commonly accepted – the origins of this settlement complex should be sought, which should and did allow for the tracing of various phenomena, that took place in the centre throughout almost the entire early Middle Ages. Therefore, it was decided to re-analyze the ceramics from these spatial contexts. This analysis, based on each level of pottery classification, made it possible to distinguish, among other things, all the pottery species recorded in these excavations and, above all, to state that this collection is larger than previously presented. As a result of such an analysis, a complete list of early medieval ceramic vessels found in Western Pomerania was identified in the pottery assemblages from these excavations. A detailed description of the assemblages of

vessels from the various layers in Trench 6/1660, Trench 6/1709 and Trench 8, despite their partial deformation, demonstrated their evolutionary nature and allowed their synchronization and establishment of a chronology of layers discovered within them, which was shown within the new, recently distinguished phases of the development of early medieval West Pomeranian pottery. Based on the distinguished features, an attempt was made to reconstruct the production of vessels in Wolin.

The analysis of the ceramic finds from Trenches 6 and 8, especially the early medieval pottery, made it possible to assess the development of this branch of production in early medieval Wolin. In general, both in terms of the methods of making vessels and the dynamics of changes in their assortment. This is consistent with the general trends in the development of early medieval West Pomeranian pottery, observed in other, better known centres of this region. However, the Wolin assemblages are distinguished from the rest by the presence of imported vessels, occurring especially in the earlier stages of their development, and, apart from Kołobrzeg, by the high frequency (from about 19.0% to approximately 24.0%.) of *Fresendorf* vessels made by a strongly forming technique, dating from the second half of the 9th century to the second half of the 10th century. Their local production coincides with the gradual disappearance of *Feldberg* pots, including the strongly forming technique variety, which is quite an important component of these containers (up to approximately 60.0%). Therefore, it cannot be ruled out that this similarity is not accidental. It

seems that the production of *Fresendorf*-type vessels may be the result of the local population's demand for products of a higher technical standard. Part of this demand could have been met by wheel-thrown vessels already in the oldest stages of the centre's development. They appeared in a small percentage in pottery assemblages from the second half of the 9th century, but their production is most likely from the end of this century and the first half of the following century, when their frequency reached 18.0%. However, the wheel-throwing technique became popular at the earliest at the end of the 10th century, as in many other West Pomeranian centres. Until about the middle of the 11th century, vessels made in an older technique (c. 18.0%) were used, mainly of the *Menkendorf* and *Fresendorf* types, which later virtually disappeared. Since then, fully wheel-thrown containers were almost exclusively used, especially the *Vipperow* type, with a much smaller percentage of *Teterow* type pots, and the frequency of other forms did not exceed 3.0%. Further changes most likely took place around the mid-12th century. Despite the lack of deposits from the second half of this century in Trenches 6 and 8, based on observations of the structures of early medieval pottery collections from other parts of Wolin, it can be assumed that at that time the basic components of household inventories were *Teterow* pots. Their number decreased quite quickly. From the end of the 12th century, vessels of the *Vipperow* type began to predominate again, and containers with cylindrical necks (RF K) and bowls (*Garz* type) were also recorded in a higher percentage.

